

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук

(повне найменування факультету)

Соціальна робота

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)
бакалавр
(ступінь вищої освіти)

на тему Соціальна робота в громаді з учасниками бойових дій, що були
нещодавно демобілізовані

(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 4 курсу,

групи СН-211

Спеціальності 231 Соціальна робота

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Соціальна робота

ЛАВРИНЕНКО Д. Д.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник ЩЕРБИНА С.С.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент БАРШАЦЬКА Г. Ю.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
 Кафедра «Соціальна робота»
 Ступінь вищої освіти бакалавр
 Спеціальність 231 Соціальна робота
(код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Соціальна робота
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«14» лютого 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

ЛАВРИНЕНКО Дениса Дмитровича

(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Соціальна робота в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані

керівник проєкту (роботи) к.соц.н., доцент ЩЕРБИНА Сергій Степанович
(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «14» лютого 2025 року № 50

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «12» травня 2025 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 70 сторінок, 2 рисунки, 17 таблиць, 52 джерела літератури, 1 додаток.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) охарактеризувати теоретичні підходи до соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані; визначити роль громади у процесі підтримки демобілізованих військовослужбовців; розглянути передові практики соціальної роботи з демобілізованими військовими: вітчизняний та зарубіжний досвід; провести експериментальне соціологічне дослідження; проаналізувати результати дослідження; розробити пропозиції щодо удосконалення соціальної роботи з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані в територіальній громаді.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
таблиця 1.1. Компоненти біопсихосоціального підходу до соціальної роботи;
таблиця 1.2. Роль та завдання громади у підтримці демобілізованих
військовослужбовців; таблиця 2.1. Психоемоційний стан демобілізованих
військовослужбовців; таблиця 2.2. План та етапи експериментального
дослідження; таблиця 2.3. Аналіз існуючих державних ініціатив у м.
Запоріжжя щодо роботи з військовими ветеранами; таблиця 2.4. Аналіз
існуючих громадських ініціатив у м. Запоріжжя щодо роботи з військовими
ветеранами; таблиця 2.5. Основні державні програми, громадські ініціативи та
волонтерські рухи, що надають соціальну допомогу демобілізованим
військовослужбовцям у м. Запоріжжя; таблиця 2.6. Проблеми учасників
бойових дій, що були нещодавно демобілізовані (респондент міг обрати кілька
варіантів); таблиця 2.7. Основні проблеми адаптації учасників бойових дій, що
були нещодавно демобілізовані; таблиця 2.8. Аналіз типових ситуацій
адаптації учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані; таблиця
2.9. Необхідна допомога учасникам бойових дій, що були нещодавно
демобілізовані; таблиця 2.10. Обізнаність про програми підтримки в громаді;
таблиця 2.11. Намір учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані
брати участь у громадському житті; таблиця 2.12. Оцінка рівня підтримки від
громади після повернення з зони бойових дій; таблиця 2.13. Оцінка рівня
задоволеності соціальною роботою в громаді; таблиця 2.14. Аналіз стану
соціальної роботи з демобілізованими військовими в громаді за категоріями;
таблиця 2.15. Очікувана ефективність реалізації пропозицій; рис. 2.1.
Проблеми учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані; рис. 2.2
Необхідна допомога учасникам бойових дій, що були нещодавно
демобілізовані.

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Дата, підпис	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	ЩЕРБИНА С. С., доцент	17.02.2025	19.03.2025
2	ЩЕРБИНА С. С., доцент	20.03.2025	12.04.2025
Норм-ль	НОВАК Т. О., ст. викладач	29.04.2025	02.05.2025

7. Дата видачі завдання «14» лютого 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Затвердження теми	14.02.2025	
2	Затвердження завдання на дипломний проєкт (роботу)	14.02.2025	
3	Складання змісту	17.02.2025	
4	Виконання першого розділу	19.03.2025	
5	Виконання другого розділу	12.04.2025	
6	Формування висновків	14.04.2025	
7	Перевірка роботи керівником	21.04.2025	
8	Оформлення дипломного проєкту (роботи)	28.04.2025	
9	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	02.05.2025	
10	Попередній захист дипломного проєкту (роботи)	05.05.2025	
11	Подання роботи на кафедру	12.05.2025	
12	Одержання відгуку та рецензії	13.05.2025	
13	Захист дипломного проєкту (роботи)	11.06.2025	

Студент(ка) _____ Денис ЛАВРИНЕНКО
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи) _____ Сергій ЩЕРБИНА
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 70 сторінок, 2 рисунки, 17 таблиць, 52 джерела літератури, 1 додаток.

Об'єкт дослідження – надання соціальної підтримки демобілізованим військовослужбовцям у громаді.

Предмет дослідження – соціальна робота в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні проблеми та розробки пропозицій щодо соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані.

У роботі застосовано комплекс теоретичних і емпіричних методів: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація наукових джерел); експериментальні (анкетування; глибинне інтерв'ю; кейс-аналіз); статистичні (обробка кількісних даних методом статистичного аналізу; порівняльний аналіз результатів; табличний та графічний аналізи).

Практична значущість: матеріали дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування, соціальними службами, ветеранськими організаціями та центрами реінтеграції для розробки програм підтримки демобілізованих.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ДЕМОБІЛІЗОВАНІ ВІЙСЬКОВІ, СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА, ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ, ЩО БУЛИ НЕЩОДАВНО ДЕМОБІЛІЗОВАНІ.....	15
1.1. Теоретичні підходи до соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані.....	15
1.2. Роль громади у процесі підтримки демобілізованих військовослужбовців.....	23
1.3. Передові практики соціальної роботи з демобілізованими військовими: вітчизняний та зарубіжний досвід	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВИМИ У ГРОМАДІ.....	38
2.1. Організація та методика дослідження	38
2.2. Аналіз результатів дослідження	44
2.3. Пропозиції щодо удосконалення соціальної роботи з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані в територіальній громаді ..	60
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	69
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

В умовах повномасштабної війни в Україні значно зростає чисельність осіб, які беруть участь у бойових діях та після демобілізації повертаються до мирного життя. Демобілізовані військовослужбовці є особливою соціальною групою, яка стикається з низкою викликів: психологічною адаптацією, труднощами у працевлаштуванні, порушеннями соціальних зв'язків, конфліктами в сім'ї тощо. У громадах виникає нагальна потреба у розробці й впровадженні ефективної системи соціальної підтримки ветеранів, з урахуванням їх індивідуальних потреб та ресурсів громади.

Попри численні нормативні ініціативи й діяльність державних і громадських інституцій, спостерігається брак системного підходу до організації соціальної роботи з нещодавно демобілізованими в умовах територіальних громад. Виникає необхідність наукового обґрунтування моделей соціальної роботи в громадах, орієнтованих на реінтеграцію та ресоціалізацію колишніх військовослужбовців.

Теоретичні підходи до соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями дозволяють сформуванню багатовекторну стратегію надання допомоги, що враховує як унікальний досвід ветерана, так і соціокультурний контекст громади. Найефективніші моделі ґрунтуються на поєднанні системного, ресурсного та гуманістичного підходів, що дозволяє максимально адаптувати підтримку до конкретних обставин.

Питання соціальної адаптації демобілізованих розглядалися у працях таких українських дослідників, як: Н. М. Шевченко – зосереджувала увагу на проблемах психологічної підтримки демобілізованих у громадах; А. І. Колодій – досліджував психосоціальну адаптацію учасників бойових дій; Н. П. Корж – аналізувала виклики соціальної роботи з ветеранами в умовах децентралізації; Т. В. Савченко – порівнювала зарубіжний та вітчизняний досвід підтримки

ветеранів; І. П. Ковальова – розглядала роль соціального працівника у формуванні індивідуального плану ресоціалізації.

Зарубіжні підходи висвітлюються в працях: М. С. Гроссмана, Дж. Д. Коуна, К. М. Регера, які розглядають багаторівневу підтримку ветеранів через муніципальні програми, міждисциплінарні команди та громадські ініціативи.

Об'єкт дослідження – надання соціальної підтримки демобілізованим військовослужбовцям у громаді.

Предмет дослідження – соціальна робота в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні проблеми та розробки пропозицій щодо соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати теоретичні підходи до соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані.
2. Визначити роль громади у процесі підтримки демобілізованих військовослужбовців.
3. Розглянути передові практики соціальної роботи з демобілізованими військовими: вітчизняний та зарубіжний досвід.
4. Провести експериментальне соціологічне дослідження.
5. Проаналізувати результати дослідження.
6. Розробити пропозиції щодо удосконалення соціальної роботи з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані в територіальній громаді.

У роботі застосовано комплекс теоретичних і емпіричних методів: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, класифікація наукових джерел); експериментальні (анкетування; глибинне інтерв'ю; кейс-аналіз); статистичні (обробка кількісних даних методом статистичного аналізу; порівняльний аналіз результатів; табличний та графічний аналізи).

Наукова новизна: уперше на основі передового вітчизняного та зарубіжного досвіду узагальнено практику соціальної роботи з демобілізованими в громаді, яка враховує індивідуальні особливості ветеранів, локальні ресурси та мультидисциплінарний підхід до підтримки.

Теоретичне значення: дослідження поглиблює наукове розуміння соціально-психологічної підтримки демобілізованих військовослужбовців, збагачує теорію соціальної роботи новими практичними інструментами.

Практична значущість: матеріали дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування, соціальними службами, ветеранськими організаціями та центрами реінтеграції для розробки програм підтримки демобілізованих.

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ, ЩО БУЛИ НЕЩОДАВНО ДЕМОБІЛІЗОВАНІ

1.1. Теоретичні підходи до соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані

Демобілізовані учасники бойових дій є соціально вразливою, але ресурсною групою. Їхній досвід потребує глибокої поваги та державної підтримки. Для ефективної реінтеграції важливо не лише розв'язувати матеріальні чи медичні проблеми, але й забезпечити психологічну допомогу, професійну орієнтацію, сприяти соціальному включенню через громади, родини та трудові колективи. Розуміння їх специфіки – основа ефективної соціальної роботи.

Т. В. Семигіна зауважує на те, що учасники бойових дій, що були нещодавно демобілізовані, є окремою, соціально значущою групою населення, яка перебуває у стані трансформації – переходу від військового способу життя до цивільного. Ця група формується із колишніх військовослужбовців, які повернулися з активної участі у бойових діях (зокрема, на сході України або під час повномасштабної війни після 2022 року) і потребують комплексної підтримки в адаптаційний період [28].

До основних соціальних ознак цієї групи належать: вік – переважно 20–50 років, хоча трапляються як молодші, так і старші представники; стать – в основному чоловіки, але частка жінок зростає (близько 10 % у 2023-2024 роках) [18]; освіта – від середньої спеціальної до вищої; є певна кількість осіб із незавершеною освітою через мобілізацію; сімейний статус – значна частина демобілізованих є сімейними, мають дітей; водночас, фіксуються випадки розлучень після повернення з фронту.

Більшість демобілізованих учасників бойових дій мають негативний досвід психотравмуючих ситуацій, що впливає на емоційно-вольову сферу. За даними МОЗ України, ознаки ПТСР виявляються у 30-40 % демобілізованих [24].

Демобілізовані військовослужбовці, повертаючись до мирного життя після участі в бойових діях, стикаються з низкою серйозних соціально-економічних викликів. Ці проблеми мають системний характер і впливають на процес їхньої адаптації, ресоціалізації та подальшого самозабезпечення [33].

Проблема працевлаштування. Однією з найгостріших є проблема повернення на ринок праці. Багато ветеранів втрачають попередні робочі місця або виявляються неготовими до сучасних вимог професійного середовища. Через відсутність актуальних навичок, перерваний трудовий стаж, психологічні труднощі (зокрема ПТСР) демобілізовані часто стикаються з дискримінацією з боку роботодавців або змушені погоджуватися на низькооплачувану некваліфіковану роботу.

Економічна нестабільність. Чимало демобілізованих перебувають у скрутному матеріальному становищі. Незважаючи на передбачені державою пільги та одноразові виплати, ці кошти часто не покривають базових потреб сім'ї, особливо у випадках, коли ветеран потребує тривалого лікування, реабілітації або має утриманців. Високий рівень інфляції, нестабільність ринку праці та недостатня підтримка з боку органів соціального захисту лише посилюють ситуацію.

Житлова проблема. Повернення до мирного життя часто супроводжується труднощами з доступом до житла. Багато демобілізованих не мають власного житла або повертаються у зруйновані чи окуповані регіони. Державні програми забезпечення житлом ветеранів зазвичай працюють повільно або мають обмежене фінансування, що призводить до черг і затягування процесу [22].

Недостатній доступ до соціальних послуг. Хоча учасники бойових дій мають право на соціальні гарантії, на практиці вони стикаються з труднощами

у доступі до якісної медичної, психологічної, правової та адміністративної допомоги. Часто проблема полягає у відсутності належної координації між державними структурами або недостатній поінформованості ветеранів щодо своїх прав і можливостей.

Фінансова неграмотність та боргове навантаження. Деякі військовослужбовці, особливо молоді, не мають достатніх знань щодо управління власними фінансами. Це може призводити до нерационального використання отриманих коштів, кредитної залежності або боргових зобов'язань, з якими складно впоратись без зовнішньої підтримки.

Часто у демобілізованих змінюється світогляд: формується нова система цінностей, орієнтована на солідарність, патріотизм, високий рівень критичності до влади та інституцій. Деякі ветерани демонструють активну громадянську позицію – долучаються до волонтерства, ініціатив з безпеки, молодіжного наставництва [3].

Соціально-економічні проблеми демобілізованих військовослужбовців значно ускладнюють їхнє повернення до мирного життя. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу з боку держави, громадських організацій, територіальних громад і роботодавців.

Соціальна робота з демобілізованими військовослужбовцями є важливою складовою політики постконфліктного відновлення держави. Вона передбачає комплексну допомогу особам, які повертаються з війни, з метою їх ефективної інтеграції в мирне життя, подолання психологічних, соціальних, професійних і правових труднощів.

У науковій літературі окреслено кілька теоретичних підходів, що визначають стратегічні й тактичні орієнтири соціальної роботи з цією цільовою групою.

Системний підхід у соціальній роботі базується на ідеї, що індивід або група людей не існують ізольовано, а є частиною ширшої соціальної системи – сім'ї, громади, суспільства. Цей підхід дозволяє аналізувати проблеми

клієнта комплексно, враховуючи взаємозв'язки між різними складовими його життєвого середовища [6].

Сутність системного підходу полягає в розгляді людини як частини взаємопов'язаної системи, де зміни в одному з елементів обов'язково впливають на інші. В соціальній роботі це означає, що фахівець має враховувати не лише індивідуальні характеристики клієнта, а й умови його життя, соціальне оточення, інституційні контексти та динаміку змін.

Людвіг фон Берталанфі є засновником загальної теорії систем (General Systems Theory). Ідеї вченого лягли в основу розуміння соціальних систем як відкритих структур, здатних до самоорганізації, взаємодії з середовищем і розвитку. У соціальній роботі його підхід дозволив створити методики міжрівневої взаємодії з клієнтом: індивід – сім'я – громада – суспільство.

Малкольм Пейн, у своїй праці «Modern Social Work Theory» наголошує на використанні системного підходу в контексті екологічної моделі соціальної роботи. Дослідник розглядає соціального працівника як посередника між різними системами (клієнт, інституції, громада), який підтримує баланс і взаємодію [45].

Урі Бронфенбреннер та його екологічна теорія розвитку людини (Ecological Systems Theory) стала основою для використання системного підходу в роботі з різними категоріями клієнтів. Науковець розглядав мікросистему (сім'я, школа), мезосистему (взаємозв'язки між мікросистемами), екзосистему (вплив зовнішніх інституцій) та макросистему (цінності суспільства, культура). Ця модель активно використовується при плануванні інтервенцій у соціальній роботі [38].

Мері Річмонд першою ввела поняття «соціального діагнозу», підкреслюючи, що соціальний працівник повинен враховувати всі взаємозв'язки клієнта в його середовищі – родинному, професійному, громадському. Це передувало сучасному системному баченню соціальної роботи [46].

Системний підхід в соціальній роботі дозволяє здійснювати глибоке й комплексне вивчення проблем клієнта, з урахуванням усіх соціальних контекстів його життя. Завдяки працям Л. Берталанфі, М. Пейна, У. Бронфенбреннера та М. Річмонд соціальні працівники отримали ефективний інструмент аналізу та втручання, орієнтований не лише на особу, а й на всю мережу її соціальних зв'язків. Системний підхід сприяє інтегрованим рішенням, які відповідають реальним потребам і можливостям клієнта в соціальному середовищі.

В роботах Т. І. Семигіної, І. І. Іванової, в рамках системного підходу, підвергнуто розгляду демобілізованого військовослужбовця як елемента складної соціальної системи, яка включає особистість, родину, громаду, соціальні інститути. Відповідно, соціальна робота з даною групою клієнтів, на думку науковців, має бути багаторівневою: вона повинна охоплювати не лише особистість ветерана, а й його найближче соціальне оточення, що є критично важливим для реінтеграції [28].

Біопсихосоціальний підхід до соціальної роботи – це цілісна концепція, яка враховує взаємодію біологічних, психологічних і соціальних факторів у процесі функціонування особистості та її включення у соціальне середовище. Такий підхід широко застосовується у соціальній роботі, психології, психіатрії та медицині.

Американський психіатр Джордж Енджел вперше сформулював біопсихосоціальну модель у 1977 р. в межах медицини, а Мері Річмонд та Гордон Гамільтон – класики соціальної роботи: заклали основи холістичного підходу до клієнта [40].

Цей підхід базується на ідеї, що жоден окремий фактор (біологічний, психологічний чи соціальний) не може повноцінно пояснити соціальні проблеми особистості. Тому важливим є інтегративний аналіз (табл.1.1).

Результати дослідження наукових джерел свідчать про те, що біопсихосоціальний підхід є домінуючим у клінічній соціальній роботі та добре адаптується до потреб ветеранів. Він враховує біологічні аспекти

(наприклад, наслідки поранень, хронічні хвороби), психологічні особливості (ПТСР, тривожність, депресія) та соціальні чинники (відсутність роботи, соціальна ізоляція). Такий підхід дозволяє здійснювати індивідуалізовану оцінку потреб ветерана й формувати персоналізовані плани підтримки.

Таблиця 1.1

Компоненти біопсихосоціального підходу до соціальної роботи

Компонент	Зміст
Біологічний	Стан здоров'я, генетична схильність, фізіологічні особливості
Психологічний	Особливості особистості, емоційна стабільність, самооцінка, мотивація
Соціальний	Соціальне оточення, сімейні стосунки, економічний стан, доступ до послуг

Біопсихосоціальний підхід дозволяє побачити клієнта як цілісну особистість, а не лише носія проблеми. Цей підхід сприяє мультидисциплінарному підходу: тісній співпраці соціального працівника, психолога, лікаря, юриста. Л. Ю. Максимова та О. М. Тітова – сучасні українські науковці, які адаптували біопсихосоціальний підхід до реалій соціальної роботи в Україні, зокрема у роботі з військовими ветеранами, людьми з інвалідністю, засудженими тощо. Так, Л. Ю. Максимова у своїх працях наголошує на необхідності інтеграції біопсихосоціального підходу в роботу соціальних служб. Вона вказує, що для ефективного соціального супроводу клієнтів слід вивчати: рівень соматичного та психічного здоров'я; внутрішні ресурси особистості (мотивація до змін, адаптивність); вплив мікро- і макросоціального оточення (сім'я, спільнота, економіка). У своїй статті «Біопсихосоціальний підхід у практиці соціальної роботи», авторка описує алгоритм соціальної діагностики, який включає три рівні аналізу клієнта [19]. О. М. Тітова аналізує застосування біопсихосоціального підходу у роботі з людьми, які перебувають у кризових життєвих обставинах (учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи). У публікації «Інтеграція біопсихосоціального підходу у соціальну роботу з ветеранами» дослідниця

наголошує, що тільки поєднання медичної, психологічної та соціальної підтримки забезпечує ефективну ресоціалізацію таких клієнтів [31].

Роботи Л. Ю. Максимової та О. М. Тітової демонструють можливість практичного впровадження цієї моделі в українську систему соціальної роботи.

Ресурсно-орієнтований підхід у соціальній роботі акцентує увагу не на дефіцитах і проблемах клієнта, а на виявленні, мобілізації та розвитку його внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Це дозволяє змістити фокус із «допомоги ззовні» на активізацію потенціалу самої особистості, її можливостей до подолання труднощів.

Дослідження С. В. Безверхої формують теоретичне підґрунтя, визначають понятійний апарат і логіку соціального супроводу в рамках даного підходу. У науковій праці «Ресурсний підхід у соціальній роботі: теоретико-методологічний аналіз», С. В. Безверха досліджує філософські та методологічні засади цього підходу. Дослідниця наголошує на тому, що ресурси поділяються на внутрішні (індивідуальні) (мотивація, здатність до навчання, навички самоорганізації) та зовнішні (соціальні) (сім'я, громада, соціальні мережі підтримки). На думку вченої, соціальний працівник має виступати медіатором, який допомагає клієнту усвідомити та активізувати доступні ресурси. Важливою умовою є суб'єктна позиція клієнта – він не пасивний об'єкт допомоги, а співучасник процесу змін. С. В. Безверха підкреслює важливість інтерв'ювання клієнта не тільки щодо проблем, а й щодо його попереднього досвіду подолання труднощів, що дозволяє виявити вже наявні стратегії самодопомоги [2].

Наукові праці М. В. Дедкової демонструють, як ресурсний підхід можна інтегрувати в соціальну практику, зокрема при роботі з кризовими категоріями населення. Вчена фокусується на практичному застосуванні підходу в роботі з вразливими групами: безробітними, ВПО, учасниками бойових дій, особами, які повернулися з місць позбавлення волі [9]. М. В. Дедкова зауважує на те, що соціальна робота має бути спрямована на створення умов для мобілізації

ресурсів, а не на тривалу опіку та пропонує модель соціального супроводу, що включає: аналіз ресурсного профілю клієнта; визначення цілей, базуючись на доступних ресурсах; планування ресурсно-орієнтованого втручання; оцінку змін у ресурсному потенціалі [9].

Дослідниця робить висновок, що такий підхід знижує ризик формування у клієнтів залежної поведінки та сприяє тривалій життєстійкості (resilience).

На нашу думку, ресурсно-орієнтований підхід відкриває нові горизонти в соціальній роботі, зміщуючи акцент із проблем на потенціал і можливості. У межах ресурсно-орієнтованого підходу основний акцент робиться не лише на потребах ветерана, а й на його особистісних, соціальних і громадських ресурсах. Соціальний працівник, використовуючи методи соціального кейс-менеджменту, фокусується на внутрішніх мотивах, здібностях, підтримці з боку родини, громадських організацій. Такий підхід стимулює активну участь ветерана у відновленні життєвої стратегії.

Гуманістичний підхід К. Роджерса визначає соціального працівника як партнера, який не просто надає допомогу, а підтримує гідність, суб'єктність та автономію ветерана. Цей підхід передбачає активне слухання, емпатію, побудову довірчих відносин. Вітчизняні дослідники: І. П. Ковальова [13], Н. В. Левченко [17] підкреслюють, що застосування гуманістичних стратегій особливо ефективно у роботі з тими, хто пережив травматичний досвід і має труднощі з довірою до інституцій.

Інтегративний підхід поєднує різні теоретичні моделі та методи, щоб створити більш гнучку і адаптивну систему підтримки. Це може включати елементи системного, психосоціального та активного підходів, що дозволяє враховувати різноманітність потреб демобілізованих військових. Наприклад, програма може включати психологічну терапію, професійну підготовку та соціальні заходи в рамках однієї ініціативи.

Отже, соціальна робота з демобілізованими учасниками бойових дій є складним і багатогранним процесом. Використання різних теоретичних

підходів дозволяє соціальним працівникам краще розуміти потреби цієї категорії населення та розробляти ефективні програми підтримки.

1.2. Роль громади у процесі підтримки демобілізованих військовослужбовців

Громада є ключовою ланкою у процесі повернення демобілізованих військовослужбовців до повноцінного життя. Вона забезпечує багаторівневу підтримку, від соціальної адаптації до економічної інтеграції, і водночас формує середовище, у якому відбувається реальна ресоціалізація. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від рівня залученості громади, наявності професійних ресурсів і здатності до інклюзивного мислення.

У сучасних умовах зростання кількості демобілізованих військовослужбовців, що повертаються до мирного життя після участі у бойових діях, роль територіальної громади в системі підтримки таких осіб набуває особливого значення. Громада – це не лише адміністративно-територіальна одиниця, а передусім соціальний простір, у якому формуються умови для ресоціалізації, психоемоційного відновлення та інтеграції колишніх військових у цивільне життя [21].

Слід зазначити, що демобілізовані військовослужбовці повертаються не до абстрактної держави, а до конкретної громади, у межах якої розгортається їх подальше життя. Саме громада забезпечує найперший рівень контакту, соціальної підтримки, доступу до ресурсів – як формальних (послуги центрів зайнятості, медичних установ, соціального захисту), так і неформальних (підтримка сусідів, друзів, родичів, волонтерів).

Відновлення мирного життя після служби в армії є важливим етапом для демобілізованих військовослужбовців. Повернення з фронту часто супроводжується численними викликами, такими як адаптація до цивільного життя, соціальна ізоляція, психологічні травми та труднощі з

працевлаштуванням. У цьому контексті роль громади стає надзвичайно важливою, оскільки саме вона може стати основою для підтримки та реінтеграції колишніх військових.

Громада є першим рівнем соціальної підтримки для демобілізованих військовослужбовців. Повертаючись додому, багато з них стикаються з труднощами в спілкуванні з родиною та друзями, оскільки їхній досвід служби може бути незрозумілим для цивільних осіб. Громадські організації, місцеві ініціативи та волонтери можуть створити безпечне середовище, де колишні військові можуть ділитися своїми переживаннями, обмінюватися досвідом і отримувати емоційну підтримку [34].

Громада також може відігравати важливу роль у допомозі демобілізованим військовослужбовцям у пошуку роботи. Місцеві бізнеси можуть запропонувати програми стажування або навчання, які допоможуть колишнім військовим адаптуватися до нових умов праці. Наприклад, організація курсів професійної підготовки або співпраця з підприємствами для створення робочих місць може значно полегшити процес реінтеграції.

Психологічні травми, з якими стикаються демобілізовані військовослужбовці, потребують особливої уваги. Громадські організації можуть організовувати групи підтримки, терапевтичні сесії та різноманітні заходи, що сприяють психоемоційній стабільності. Взаємодія з іншими людьми, які пережили подібні досвіди, може стати важливим елементом у процесі лікування та відновлення.

Культурні заходи, такі як фестивалі, спортивні змагання або волонтерські акції, можуть допомогти демобілізованим військовослужбовцям відчутти себе частиною громади. Такі ініціативи не лише сприяють соціалізації, але й допомагають зняти напругу та стрес. Громада може організовувати заходи, які об'єднують людей різного віку та соціального статусу, створюючи тим самим атмосферу підтримки і взаєморозуміння.

Громада відіграє ключову роль у ресоціалізації демобілізованих військових, створюючи багаторівневу систему підтримки, яка охоплює

матеріальні, емоційні, правові та освітні потреби. Стійкість та успішність процесу повернення військових до мирного життя наряду залежить від координованої дії органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громадських структур та самих ветеранів.

Роль та завдання громади у підтримці демобілізованих військовослужбовців наведені в табл.1.2 [33].

Таблиця 1.2

**Роль та завдання громади у підтримці демобілізованих
військовослужбовців**

Напрямок	Роль громади	Конкретні завдання/дії
Соціальна підтримка	Забезпечення адаптації ветеранів до мирного життя	1. Надання соціальних послуг через ЦСС. 2. Організація супроводу демобілізованих.
Психологічна допомога	Сприяння емоційній стабілізації та реабілітації	1. Організація консультацій з психологами. 2. Підтримка груп самопомоги.
Освітня підтримка	Сприяння професійному зростанню та перепідготовці	1. Співпраця з закладами освіти. 2. Організація курсів підвищення кваліфікації.
Правова допомога	Інформування ветеранів про їхні права	1. Консультування щодо пільг, житла, працевлаштування. 2. Допомога в оформленні документів.
Економічна інтеграція	Підтримка фінансової самостійності та працевлаштування	1. Сприяння створенню робочих місць. 2. Програми мікрокредитування. 3. Бізнес-інкубатори.
Партнерство з НУО та волонтерами	Розширення спектру допомоги за рахунок міжсекторальної взаємодії	1. Спільне проведення заходів. 2. Грантові проекти. 3. Підтримка ініціатив ветеранів.
Інформаційна діяльність	Формування толерантного ставлення до ветеранів у громаді	1. Проведення інформаційних кампаній. 2. Робота зі ЗМІ. 3. Освітні заходи.
Громадська участь ветеранів	Інтеграція ветеранів у життя громади	1. Залучення до громадських рад. 2. Підтримка ветеранських ініціатив. 3. Розвиток лідерства.

Місце громади у процесі підтримки демобілізованих військовослужбовців є надзвичайно важливим. Вона може стати основою для соціальної, психологічної та професійної підтримки, що сприятиме успішній реінтеграції колишніх військових у цивільне життя. Співпраця між державними установами, громадськими організаціями та місцевими жителями

може створити потужну систему підтримки, яка допоможе демобілізованим військовослужбовцям не лише адаптуватися до нових умов, а й знайти своє місце в суспільстві. Тому активна участь громади в цьому процесі є ключем до успішного повернення наших героїв додому.

На основані визначених в табл. 1.2 напрямків, окреслимо основні функції громади у підтримці демобілізованих [4]:

1. Соціальна адаптація та ресоціалізація. Через діяльність соціальних працівників, психологів, громадських організацій, у громаді створюються умови для поступової адаптації колишніх бійців до мирного життя, відновлення їхніх комунікативних навичок, сімейних і професійних зв'язків.

2. Забезпечення доступу до послуг. Громади відповідальні за організацію доступу до медичних, реабілітаційних, освітніх, юридичних та соціальних послуг. Особливо важливою є роль центрів соціальних служб, які можуть координувати процес надання допомоги.

3. Створення інклюзивного середовища. Прийняття демобілізованих як повноцінних членів громади передбачає зменшення стигматизації, розвиток толерантної комунікації між ветеранами та цивільними, організацію заходів на основі принципів «рівний-рівному».

4. Залучення до громадської активності. Участь у волонтерстві, місцевих ініціативах, проектах розвитку громади надає демобілізованим відчуття значущості, сприяє подоланню апатії, втрати сенсу життя та соціальної ізоляції.

5. Економічна інтеграція. Громади можуть впливати на працевлаштування через створення локальних програм зайнятості, підтримку підприємницьких ініціатив ветеранів, організацію навчальних курсів і тренінгів.

Попри потенціал громади, у практиці спостерігається низка бар'єрів: низький рівень обізнаності місцевих чиновників про специфіку проблем ветеранів; недостатній рівень координації між установами; брак фахівців, які

мають підготовку до роботи з посттравматичними станами; випадки байдужості або упередженого ставлення з боку членів громади.

У процесі повернення демобілізованих військовослужбовців до мирного життя ключову роль відіграє локальна екосистема підтримки, до якої входять органи місцевого самоврядування (ОМС), неурядові організації (НУО), центри соціальних служб (ЦСС) та волонтерські ініціативи. Ці структури формують міжсекторальну мережу, здатну забезпечити комплексний підхід до ресоціалізації, реабілітації та інтеграції ветеранів у громади [11].

ОМС є інституційною основою реалізації політики підтримки демобілізованих осіб на місцях. Їх функції охоплюють: розробку та впровадження місцевих програм соціального захисту ветеранів; фінансування або співфінансування ініціатив з адаптації та реінтеграції; співпрацю з державними структурами та громадськими об'єднаннями; моніторинг соціального становища демобілізованих у громаді; надання адміністративних послуг (реєстрація пільг, довідок, отримання соціальних виплат тощо).

ОМС можуть виступати координаторами локальних стратегій підтримки та створювати сприятливе середовище для функціонування інших учасників процесу.

Неурядові організації (НУО) реалізують гнучкі, інноваційні та адаптивні моделі підтримки. Їх діяльність включає: психологічну допомогу та кризове консультування; юридичну підтримку (питання житла, аліментів, спадщини, соціальних гарантій); навчальні та реабілітаційні програми, спрямовані на розвиток нових професійних навичок; адвокацію інтересів ветеранів, зокрема через вплив на державну політику; мобілізацію ресурсів громади та донорських коштів.

НУО є особливо ефективними там, де державна допомога недостатня або має формальний характер. Вони часто першими реагують на критичні потреби ветеранів.

Центри соціальних служб (ЦСС) є базовими державними установами, що здійснюють індивідуальну соціальну роботу з ветеранами та їх сім'ями.

Основні напрямки роботи включають: Соціальний супровід демобілізованих осіб з уразливих категорій (особи з інвалідністю, учасники АТО/ООС, багатодітні, самотні); проведення соціального патронажу, складання індивідуальних планів підтримки; консультації з питань зайнятості, освіти, сімейних відносин; направлення до вузьких спеціалістів (психологи, психотерапевти, наркологи тощо).

ЦСС відіграють роль інтерфейсу між ветераном і державою, забезпечуючи інституційний супровід його потреб.

Волонтери виконують гуманітарну, емоційну та ресурсну функції. Вони: організовують гуманітарну допомогу (продукти, ліки, одяг); проводять неформальні заходи для ветеранів (арттерапія, спільні поїздки, вечори пам'яті); допомагають родинам військових у питаннях побуту, освіти дітей, соціалізації; сприяють формуванню довіри між суспільством і військовими; є ініціаторами громадських кампаній, що змінюють ставлення до демобілізованих. Волонтери часто виступають каталізаторами змін і мостом між формальними структурами й потребами на рівні людини.

Отже, громади відіграють ключову роль у процесі реінтеграції демобілізованих військовослужбовців, забезпечуючи доступ до соціальних, психологічних, юридичних та освітніх послуг. Існує потреба у створенні ветеранських центрів як публічних просторів, що об'єднують різноманітні сервіси та сприяють соціальній адаптації ветеранів. Необхідно підвищувати поінформованість ветеранів про наявні послуги та можливості, що сприятиме їхній успішній реінтеграції в громаду.

Підтримка демобілізованих військовослужбовців вимагає системного та міжінституційного підходу, де кожен суб'єкт виконує власну, важливу функцію. Ефективна взаємодія між ОМС, НУО, ЦСС та волонтерами дозволяє забезпечити повноцінну, адресну та тривалу допомогу, яка охоплює всі сфери життя демобілізованого – від емоційної реабілітації до економічної самореалізації.

1.3. Передові практики соціальної роботи з демобілізованими військовими: вітчизняний та зарубіжний досвід

Відновлення мирного життя після служби в армії є складним і багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу до соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями. В Україні, з огляду на тривале збройне протистояння та велику кількість осіб, що повертаються з фронту, сформувалися низка передових практик соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями. Ці практики є результатом тісної співпраці між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, волонтерськими рухами, центрами соціальних служб і міжнародними партнерами. Їх мета – забезпечення повноцінної адаптації, реінтеграції та підтримки ветеранів у цивільному житті.

Ефективна модель соціальної роботи з демобілізованими військовими передбачає тісну співпрацю між соціальними службами, державними установами та громадськими організаціями. Це дозволить забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем колишніх військових. Наприклад, спільні програми між Міністерством оборони, Міністерством соціальної політики та місцевими органами влади можуть створити єдину систему підтримки [3].

В Україні існує кілька програм та ініціатив, спрямованих на підтримку військових після демобілізації. Ці програми охоплюють різні аспекти, такі як психологічна реабілітація, професійна адаптація, соціальна інтеграція та правова допомога.

Програма «Психологічна реабілітація ветеранів» забезпечує психологічну підтримку демобілізованим військовим, які пережили бойові дії. Вона включає: г Групи підтримки (ветерани мають можливість обговорювати свої переживання в безпечному середовищі); індивідуальну терапію (професійні психологи працюють з ветеранами над подоланням посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психологічних

проблем); терапію через мистецтво (використання творчих методів для вираження емоцій і переживань) [16].

Програма «Ветеранський бізнес» спрямована на підтримку демобілізованих військових у започаткуванні власного бізнесу. Основні елементи програми включають: бізнес-тренінги (ветерани отримують знання про основи ведення бізнесу, фінансове планування та маркетинг); менторство (досвідчені підприємці надають консультації та підтримку ветеранам у реалізації їхніх бізнес-ідей); фінансову підтримку (можливість отримання грантів або кредитів для започаткування бізнесу).

Програма «Соціальна адаптація ветеранів» фокусується на інтеграції демобілізованих військових у цивільне життя через різноманітні заходи: спортивні (організація спортивних змагань, що сприяють розвитку командного духу та фізичної активності); культурні проекти (проведення фестивалів, виставок та інших культурних заходів для залучення ветеранів до активного життя громади); волонтерську діяльність (заохочення ветеранів до участі у волонтерських проектах, що допомагає їм знайти нові соціальні зв'язки) [27].

Ці програми є важливими кроками у підтримці демобілізованих військовослужбовців в Україні. Вони допомагають не лише адаптуватися до цивільного життя, але й забезпечують необхідну підтримку для подолання труднощів, з якими стикаються ветерани після повернення з фронту. Комплексний підхід до вирішення цих проблем сприяє успішній реінтеграції військових у суспільство.

Один із найуспішніших вітчизняних підходів – створення ветеранських просторів, які функціонують у форматі відкритих центрів для демобілізованих. Такі ініціативи впроваджено в містах Київ, Дніпро, Запоріжжя, Львів, Івано-Франківськ, Вінниця, Полтава та інших. Наприклад, у Вінниці діє Центр допомоги учасникам АТО/ООС, який надає юридичну, психологічну, освітню підтримку та сприяє працевлаштуванню [30].

Основними функціями таких центрів є: надання індивідуальних консультацій; організація груп психологічної підтримки; проведення курсів перекваліфікації; соціальний супровід родин ветеранів.

Українські фахівці впроваджують ефективні психологічні протоколи кризової інтервенції та довготривалої психотерапії. Зокрема, центри психосоціальної реабілітації при обласних лікарнях та ветеранських службах надають допомогу на основі принципів біопсихосоціального підходу. Окремі ініціативи, як-от проект «Побратими», працюють за моделлю рівний-рівному, де ветерани допомагають один одному в адаптації через спільне обговорення труднощів.

В Україні реалізуються програми профорієнтації, перепідготовки та інтеграції на ринок праці. Центри зайнятості в партнерстві з громадськими організаціями організовують: бізнес-тренінги для ветеранів; ваучери на навчання; грантові програми для відкриття власної справи (наприклад, програма «eРобота»); стажування та наставництво в рамках проектів з ЄС.

У низці громад (зокрема, у Коломийській, Дніпровській, Новояворівській) реалізуються муніципальні програми підтримки ветеранів, що включають надання житлових субсидій, транспортних пільг, психологічного супроводу дітей ветеранів тощо. Ці програми активно впроваджують ОМС спільно з соціальними службами та ветеранськими організаціями, що підвищує адресність допомоги [21].

Завдяки співпраці з міжнародними партнерами: USAID, UNDP, IREX, MOM – в Україні впроваджено пілотні моделі соціальної адаптації ветеранів на рівні громад, які враховують: локальні потреби; залучення родин; розвиток лідерського потенціалу ветеранів як агентів змін у громаді [22].

Україна напрацювала значний досвід у сфері підтримки демобілізованих військовослужбовців. Найефективнішими є моделі, які поєднують індивідуальну допомогу, групову підтримку, професійну реінтеграцію та інституційну сталість. Ключову роль відіграє громада, яка забезпечує постійну присутність і підтримку, знижуючи ризик ізоляції ветеранів. Подальший

розвиток цих практик має орієнтуватися на інтеграцію з державними політиками, цифровізацію послуг та розширення партнерських мереж.

Розвиток професійної орієнтації та освітніх програм для ветеранів є важливим аспектом їхнього повернення до цивільного життя та забезпечення економічної стабільності. Т. Гордєєва та А. Лазарева дослідили реалізацію соціальної роботи в громадах з нещодавно демобілізованими учасниками бойових дій. Авторки акцентують на важливості адаптації та реадaptaції військових, соціалізації в армійському та цивільному середовищі, а також на проблемах гендеру в соціальній роботі. Вони визначають сучасні підходи до соціальної роботи з демобілізованими та аналізують практики в Черкаській області, зокрема в Маньківській, Леськівській, Городищенській та Драбівській громадах [7].

Дослідження аналітичного центру «Cedos» у Коломийській громаді виявило, що підтримка військових, ветеранів і їхніх родин базується на окремих ініціативах місцевої влади або громадського сектору. Водночас рівень поінформованості про наявні послуги є низьким. Дослідження підкреслює потребу у створенні ветеранського центру, який об'єднав би публічний простір та сервіси юридичного консультування, психологічної підтримки тощо. Аналітичний центр Cedos у своєму дослідженні аналізує, чи розглядає наявна система ветеранів і ветеранок як отримувачів соціальних послуг, чи враховує особливості ветеранів і ветеранок як отримувачів послуг, та чи спроможна вона допомогти ветеранам і ветеранкам успішно реінтегруватися в суспільство та пройти адаптацію до цивільного життя [39].

Дослідження у Коломийській громаді виявило, що більшість осіб підтримали ідею створення ветеранського простору, де можуть проводити час та організовувати активності. У просторі мають функціонувати сервіси, як-от соціальний супровід, юридичне консультування та психологічна підтримка.

Л. Х. Тихончук у своїй роботі акцентує на необхідності аналізу результатів професійної орієнтації ветеранів війни та членів їхніх сімей для визначення їх потреб, розробки індивідуальних освітніх програм, спрямованих

на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, а також надання юридичного супроводу та фізичної реабілітації [29].

Ці дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до підтримки демобілізованих військовослужбовців, де громада виступає як основний агент змін, забезпечуючи умови для успішної адаптації та інтеграції ветеранів у мирне життя.

Співпраця між місцевою владою, громадськими організаціями та міжнародними донорами є необхідною для створення ефективної системи підтримки демобілізованих військовослужбовців.

Соціальна робота з демобілізованими військовослужбовцями є складним, багатогранним процесом, що вимагає глибокого розуміння психологічного, соціального, медичного та економічного контексту, в якому опиняється військовий після повернення з фронту. Війна залишає сліди не лише на тілі, а й на свідомості людини, тому успішна реінтеграція ветеранів у мирне життя потребує комплексної, системної підтримки. Саме тому досвід країн, які вже мають налагоджену інфраструктуру допомоги ветеранам, заслуговує на пильну увагу.

У США соціальна робота з ветеранами є складовою державної політики національного масштабу, а соціальна робота з демобілізованими військовими побудована на основі інтегрованого державного підходу, де ключову роль відіграє Департамент у справах ветеранів (U.S. Department of Veterans Affairs – VA), який реалізує низку програм підтримки для військових ветеранів. Ця установа забезпечує доступ до широкого спектра послуг: медичних, психологічних, освітніх, житлових та юридичних.

Особливе місце займає медична допомога, зокрема, лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР), реабілітація після поранень, психологічна підтримка. Крім того, США впровадили інноваційну програму ТАР (Transition Assistance Program), яка готує військових до цивільного життя: навчає складати резюме, проходити співбесіди, керувати особистими фінансами. Широко використовуються механізми наставництва, коли

ветерани допомагають один одному адаптуватися, а також цифрові рішення – онлайн-платформи й мобільні додатки для підтримки психічного здоров'я.

Система VA Medical Centers забезпечує доступ військовим ветеранам до безкоштовного медичного обслуговування, включно з психіатричною допомогою та лікуванням ПТСР. Працюють мультидисциплінарні команди, включно з соціальними працівниками, які здійснюють оцінку потреб, планування та супровід.

Програма реінтеграції «Transition Assistance Program» (TAP) готує військовослужбовців до повернення у цивільне життя: надаються тренінги з пошуку роботи, планування кар'єри, фінансового менеджменту. Соціальні працівники супроводжують процес переходу, працюють як кар'єрні консультанти.

Програма підтримки безхатніх ветеранів (HUD-VASH) є спільною ініціативою VA і Міністерства житлового будівництва. Передбачає забезпечення житлом, психосоціальний супровід та інтеграцію в громаду.

В рамках програми Peer Support Programs досвідчені ветерани виступають у ролі наставників. Особлива увага приділяється роботі з ветеранами, які мають ПТСР, залежності, травматичний досвід [49].

Ізраїль є ще одним прикладом країни, де військова служба охоплює майже всіх громадян, а тому процес реінтеграції набув характеру суспільної норми. Серед ключових ініціатив – діяльність Відділу реабілітації Міністерства оборони, який не лише надає пільги, а й супроводжує поранених ветеранів на кожному етапі їхнього повернення. Унікальна практика – це функціонування центрів «Beit HaLochem», де поєднуються фізична реабілітація, освітні програми, культурне життя та соціальна підтримка. Ізраїль також акцентує увагу на роботі з родинами військових, визнаючи, що саме домашнє середовище є критичним фактором успішної адаптації [42].

Програма «Nefesh Achat» («Одна душа») забезпечує психологічну підтримку бійців з бойовими травмами; організує роботу з ветеранами на етапі демобілізації: діагностика психологічного стану, консультації, супровід.

Центри інтеграції «Beit HaLochem» , а також Клуби ветеранів бойових дій, пропонують спортивні, культурні, освітні та реабілітаційні програми.

Після служби військові отримують доступ до вищої освіти на пільгових умовах (через Фонд допомоги солдатам – The Soldiers' Welfare Association).

Слід зауважити на те, що ветеранів розглядають не як «групу ризику», а як ресурс для громади. В країні працює система громадської підтримки, залучення волонтерів, особлива увага – роботі з родинами.

Канада демонструє приклад персоналізованого підходу в соціальній роботі. Кожному ветерану, що звертається до Veterans Affairs Canada, призначається індивідуальний менеджер випадку. Вся система працює за принципом «одного вікна», де колишній військовий може отримати консультації, медичні послуги, юридичну допомогу, послуги з працевлаштування. Особливо вражає програма підтримки сімей ветеранів – Veteran Family Program, яка забезпечує доступ до терапії, груп взаємодопомоги, ресурсів для догляду за дітьми. Додатково варто згадати про клініки для лікування бойового стресу (OSI Clinics), які спеціалізуються саме на ветеранах [43].

Важливим елементом у всіх згаданих країнах є партнерство державного та недержавного секторів, зокрема неурядових організацій, волонтерських ініціатив, благодійних фондів. Така модель дає змогу покривати найрізноманітніші запити: від юридичних консультацій до арт-терапії, від працевлаштування до житлових програм. Це партнерство створює гнучку систему реагування, яка доповнює державну бюрократію і наближає допомогу до конкретної людини.

Загалом, передові зарубіжні практики доводять: успішна соціальна робота з демобілізованими військовими неможлива без міждисциплінарного, міжсекторального та індивідуалізованого підходів. Ветеран – не просто отримувач послуг, а повноправний учасник процесу, який має голос, вибір і гідність. Саме це ставлення, підкріплене ефективною інфраструктурою та довірою, створює умови для справжньої реінтеграції.

Україна, яка вже має величезну кількість ветеранів внаслідок війни, може багато чого почерпнути з цього досвіду: від створення системного органу підтримки до активізації громад, родин, волонтерів у реабілітаційному процесі. Головне – не копіювати формально, а адаптувати з урахуванням українських реалій, щоб повернення з війни не стало новим боєм, а перетворилося на шлях до гідного життя.

Висновки до першого розділу

Аналіз теоретичних підходів до соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями засвідчив багатогранність наукових позицій щодо розв'язання соціальних проблем ветеранів. Системний підхід дозволяє розглядати демобілізованого військового як частину соціальної структури, що потребує інтеграції у мирне середовище через залучення усіх рівнів соціальної підтримки. Біопсихосоціальний підхід акцентує на потребі одночасного врахування фізичного, психічного та соціального благополуччя ветеранів. Ресурсно-орієнтований підхід відкриває нові можливості для мобілізації внутрішніх та зовнішніх ресурсів особистості ветерана з метою подолання постстресових станів та адаптації. Наукові дослідження (Л.Ю. Максимова, О.М. Тітова, С.В. Безверха, М.В. Дєдкова) підтверджують ефективність інтегративних моделей підтримки, орієнтованих на особистість, родину та громаду.

Громада виступає ключовим агентом у процесі соціального повернення демобілізованих військових. Саме на рівні громади забезпечується безпосередній доступ до соціальних послуг, психологічної підтримки, працевлаштування та участі у громадському житті. Аналіз наукових праць засвідчив, що успішна інтеграція ветеранів до громади залежить від активності органів місцевого самоврядування, центрів соціальних служб, громадських і волонтерських ініціатив. Створення інклюзивного, безпечного середовища,

що визнає досвід ветеранів і сприяє їхній участі у житті громади, є основною умовою ефективної ресоціалізації.

Передовий зарубіжний досвід (США, Канада, Ізраїль) доводить, що ефективна соціальна робота з демобілізованими військовими має базуватись на комплексному підході, що включає індивідуалізовану підтримку, міжсекторальне партнерство та мультидисциплінарні команди. Зокрема, значна увага приділяється програмам ментального здоров'я, профорієнтації, реабілітації, роботі з родинами ветеранів. Вітчизняний досвід ще формується, однак уже існують позитивні приклади місцевих ініціатив, які об'єднують зусилля державних органів, громадських організацій та самих ветеранів. Важливою умовою подальшого розвитку соціальної роботи в Україні є адаптація кращих зарубіжних практик з урахуванням національного контексту.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДЕМОБІЛІЗОВАНИМИ ВІЙСЬКОВИМИ У ГРОМАДІ

2.1. Організація та методика дослідження

Після завершення військової служби та повернення до мирного життя, демобілізовані учасники бойових дій становлять окрему соціальну групу, яка має комплекс унікальних соціально-психологічних рис. Їхній досвід участі у воєнних діях суттєво змінює спосіб мислення, сприйняття навколишнього середовища, стратегії поведінки та міжособистісної взаємодії.

Типовий представник цієї групи – особа віком від 26 до 59 років, яка має бойовий досвід участі у конфліктах (зокрема, в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну). Після повернення додому, демобілізовані військовослужбовці стикаються з численними викликами: втрата роботи, нерозуміння з боку оточення, юридичні труднощі, проблеми з адаптацією до цивільного середовища.

Значна частина з них має сім'ї, що створює додаткове соціальне навантаження та очікування швидкої інтеграції в побутову роль. Водночас, зростає ризик соціальної ізоляції, безробіття, конфліктів у сім'ї та суспільстві. Це вимагає комплексного підходу до соціальної підтримки, включаючи психологічну допомогу, кар'єрне консультування, участь у програмах професійної адаптації та залучення до життя громади. Повернення з війни супроводжується глибокими психологічними трансформаціями. Частина демобілізованих має симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, тривожних станів, порушень сну, агресивних реакцій. Вони демонструють високий рівень настороженості, схильність до самозамикання.

Таблиця 2.1

Психоемоційний стан демобілізованих військовослужбовців

Емоційний/ психологічний прояв	Опис прояву	Можливі причини	Наслідки за відсутності допомоги	Необхідні заходи підтримки
Підвищена тривожність	Постійне очікування загрози, напруження	Травматичний досвід, порушення адаптації	Хронічний стрес, ПТСР, проблеми зі сном	Психотерапія, навчання методам саморегуляції
Агресивність, дратівливість	Нестримна реакція на подразники	Внутрішнє напруження, недовіра до середовища	Конфлікти в сім'ї та на роботі, соціальна ізоляція	Психокорекція, групи підтримки
Апатія, втрата інтересу до життя	Небажання брати участь у соціальному житті, втрата мотивації	Поствоєнна депресія, втрата сенсу, відчуження	Зниження працездатності, суїцидальні думки	Психологічна допомога, активізація, соціальна підтримка
Почуття провини або сорому	Самозвинувачен ня через дії під час війни або за те, що вижив	Моральні дилеми, втрата побратимів	Депресія, порушення міжособистісни х зв'язків	Робота з психологом, групова терапія
Порушення сну	Безсоння, кошмари, часті пробудження	ПТСР, тривожні стани	Хронічна втома, психічне виснаження	Медична допомога, релаксаційні техніки
Соціальна ізоляція	Бажання уникати спілкування, закритість	Недовіра, нерозуміння з боку оточення	Самотність, зростання психічних розладів	Інтеграція в громаду, участь у ветеранських заходах
Гіпернасторож еність	Надмірна уважність до шумів, рухів, людей	Тривалий вплив бойового середовища	Психоемоційне виснаження, напруження	Психотерапія, фізіотерапевтич не відновлення
Зниження самооцінки	Відчуття меншвартості, втрата віри в себе	Втрата статусу, труднощі з працевлаштува нням	Професійна і особистісна дезадаптація	Кар'єрне консультування, мотиваційні програми
Нав'язливі спогади (флешбеки)	Повторне переживання подій, сильні емоційні реакції	ПТСР, відсутність психологічного пропрацювання	Психо- травматизація, порушення психічного здоров'я	Психотерапія (EMDR, когнітивна), фармакотерапія
Суїцидальні думки або наміри	Відчуття безвиході, бажання завершити життя	Депресія, соціальне відчуження, психотравми	Реальна загроза життю	Невідкладна психологічна допомога, кризове консультування

Психологічні проблеми часто замовчуються, що знижує шанси на своєчасне звернення за допомогою. Також помітна емоційна пригніченість, складність у вираженні почуттів, зниження рівня мотивації до самореалізації в мирному житті.

Процес адаптації до цивільного життя ускладнюється зміною соціальних ролей: від захисника – до громадянина, працівника, батька. Більшість демобілізованих переживає втрату значущого статусу, який був набутий у військовій структурі. Це може викликати відчуття маргіналізації, власної непотрібності, що вкрай негативно впливає на психічне здоров'я.

Позитивними факторами адаптації виступають: підтримка родини, активна участь у громадських або ветеранських організаціях, залучення до навчання чи працевлаштування, професійна психологічна допомога.

Демобілізовані військові належать до групи соціального ризику. Вони можуть опинитися в ситуації безробіття, алкоголізму, криміналізації, бездомності або суїцидальних намірів. За відсутності комплексної підтримки – медичної, соціальної, психологічної – ймовірність дезадаптації зростає в геометричній прогресії.

Разом із тим, багато з них мають високий рівень дисципліни, витривалості, командного духу, навички прийняття рішень у стресових умовах. При належному супроводі ці якості можуть бути реалізовані в підприємстві, громадській діяльності, службі в органах МВС чи ДСНС.

Отже, демобілізовані учасники бойових дій – це складна соціально-психологічна група, яка потребує цілеспрямованої підтримки на державному, громадському та індивідуальному рівнях. Їх адаптація не є автоматичним процесом – вона потребує уважного ставлення, ефективних програм реінтеграції та психологічної допомоги. Від успішності соціально-психологічної адаптації залежить не лише благополуччя самих ветеранів, але й стабільність громади та держави загалом.

Мета дослідження: оцінити сучасний стан організації соціальної роботи в громаді з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані

Завдання. Оцінити сучасний стан організації соціальної роботи в громаді з демобілізованими військовими та виявити основні соціальні, психологічні, економічні та інформаційні потреби демобілізованих військовослужбовців, а також проблеми, з якими вони стикаються під час адаптації у громаді.

Таблиця 2.2

План та етапи експериментального дослідження

Етап	Назва етапу	Зміст діяльності	Очікувані результати
1	Підготовчий етап	Визначення цілей і завдань дослідження. Вибір методів збору даних (анкетування, контент-аналіз, кейс-аналіз). Розробка інструментарію (анкета). Формування вибірки (50 осіб).	Готові інструменти для дослідження та база потенційних респондентів
2	Збір емпіричних даних	Проведення анкетування (офлайн/онлайн) демобілізованих військовослужбовців; глибинне інтерв'ю. Контент-аналіз типових ситуацій адаптації. Документальний аналіз сучасного стану соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями.	Отримано первинні кількісні та якісні дані
3	Аналіз даних	Обробка кількісних результатів анкетування за допомогою статистичних методів (середні значення, діаграми, частоти). Квалітативний аналіз (контент-аналіз, виявлення типових тем). Аналіз результатів соціальної роботи в громаді.	Виявлено основні потреби, проблеми, бар'єри; оформлено у вигляді таблиць, графіків
4	Інтерпретація результатів	Формулювання висновків на основі зібраних даних. Розробка пропозицій для соціальних працівників, громадських організацій та ОМС.	Отримано науково обґрунтовані результати, готові до впровадження
5	Оформлення результатів дослідження	Написання звіту та аналітичної довідки.	Підготовлено наукову та практичну базу для соціальної роботи в громаді

Методи дослідження:

1. Теоретичні: аналіз літератури, узагальнення, синтез та ін.

2. Експериментальні: кількісні: анкетування; якісні: глибинне інтерв'ю, контент-аналіз.

3. Статистичні: статистичний аналіз (SPSS, Excel).

4. Методи візуалізації: табличний, графічний аналіз, діаграми.

У межах даного дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів, які дозволили всебічно проаналізувати проблематику соціальної роботи з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані.

Анкетування – застосовано з метою виявлення рівня потреб демобілізованих осіб, їхнього соціального стану, проблем адаптації, а також очікувань щодо допомоги з боку громади та соціальних інституцій.

Глибинне інтерв'ю – дозволило отримати розгорнуту інформацію про суб'єктивні переживання, життєві ситуації та бар'єри ресоціалізації, з якими стикаються ветерани. Цей метод забезпечив якісну інтерпретацію індивідуального досвіду.

Кейс-аналіз (аналіз конкретних випадків) – застосовувався для поглибленого розгляду окремих життєвих історій демобілізованих осіб, що дозволило визначити ефективні механізми інтервенцій та розробити рекомендації для фахівців соціальної сфери.

Обробка кількісних даних методом статистичного аналізу – використана для обчислення середніх показників, визначення домінуючих тенденцій та взаємозв'язків між змінними.

Порівняльний аналіз результатів – дозволив оцінити відмінності у потребах і проблемах демобілізованих залежно від віку, статі, місця проживання, досвіду участі у бойових діях тощо.

Табличний та графічний аналізи – сприяли візуалізації отриманих результатів, полегшили сприйняття інформації та зробили висновки більш наочними.

Цей поєднаний підхід забезпечив комплексний і глибокий аналіз проблеми.

Очікувані результати:

1. Визначення найбільш актуальних проблем.
2. Формування профілю потреб демобілізованих у конкретній громаді (на прикладі Запорізької міської громади).
3. Розробка практичних рекомендацій для вдосконалення програм підтримки військових після демобілізації.

Дослідження проведене протягом січня-квітня 2025 року. База дослідження: Запорізька міська територіальна громада (адреса: м. Запоріжжя, Вознесенівський р-н, просп. Соборний, буд. 206).

Вибірка: 50 осіб – учасники бойових дій, що були нещодавно демобілізовані.

Дослідження проводилося впродовж січня-квітня 2025 року на базі Запорізької міської територіальної громади, яка є однією з найбільших в Україні та охоплює різноманітні соціальні служби, державні та громадські інституції, які працюють із ветеранами бойових дій. На цій локації функціонують підрозділи соціального захисту, Центр надання адміністративних послуг, Центр соціальних служб, а також ведуть діяльність низка громадських організацій та ветеранських об'єднань.

Цей осередок було обрано як базу для дослідження з огляду на:

1. Високу концентрацію демобілізованих військовослужбовців у громаді;
2. Активність місцевих структур у сфері соціальної підтримки ветеранів;
3. Відкритість до співпраці з боку ОМС, соціальних служб, НУО та волонтерських ініціатив.

Обсяг вибірки: 50 осіб – учасники бойових дій, які були нещодавно демобілізовані та наразі проживають у Запорізькій міській територіальній громаді.

Критерії включення до вибірки – офіційний статус учасника бойових дій, демобілізація не пізніше ніж 12 місяців тому. Постійне місце проживання – м. Запоріжжя або прилеглі населені пункти, що входять до складу громади.

Добровільна згода на участь у дослідженні.

Статеві-вікова структура вибірки: чоловіки – 44 особи (88 %), жінки – 6 осіб (12 %).

Вік учасників: до 30 років – 6 осіб (12 %); 31-40 років – 24 особи (48 %); 41-50 років – 15 осіб (30 %); понад 50 років – 5 осіб (10 %).

Інші характеристики вибірки:

Сімейний стан: одружені / у шлюбі – 32 особи (64 %); неодружені – 10 осіб (20 %); розлучені або вдови / вдівці – 8 осіб (16 %).

Зайнятість після демобілізації: працевлаштовані – 21 особа (42 %); тимчасово безробітні – 18 осіб (36 %); проходять перекваліфікацію або навчання – 11 осіб (22 %).

Метод відбору – цілеспрямований відбір за принципом добровільної участі, із залученням учасників через центри соціальних служб, ветеранські організації, пункти допомоги військовослужбовцям, а також через особисті рекомендації.

Загальна характеристика вибірки свідчить про її репрезентативність для вивчення соціально-психологічних потреб та проблем демобілізованих військовослужбовців в умовах великого міста з активною громадською інфраструктурою.

2.2. Аналіз результатів дослідження

У сучасних соціальних реаліях України демобілізовані учасники бойових дій потребують комплексної підтримки для успішної реінтеграції у громадське життя. Запорізька міська територіальна громада виступає важливим осередком організації соціальної роботи, спрямованої на допомогу

цій категорії громадян. Аналіз існуючих державних ініціатив у м. Запоріжжя щодо роботи з військовими ветеранами наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Аналіз існуючих державних ініціатив у м. Запоріжжя щодо роботи з військовими ветеранами

Назва програми/установи	Опис	Основні послуги	Оцінка ефективності
Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП)	Місце надання комплексу послуг ветеранам	Реєстрація статусу УБД, оформлення пільг, консультації	Стабільна робота, але черги, потреба в цифровізації
Управління соціального захисту населення ЗМР	Реалізує державну політику соцзахисту	Надання субсидій, матеріальної допомоги, облік ветеранів	Функціональне охоплення широке, але обмежене індивідуальне супроводження
Програма «Ветеран» (Міністерство у справах ветеранів)	Діджитал-платформа для ветеранів	Е-реєстри, подача документів, інфо-доступ	Впроваджена не повністю, потребує техпідтримки на місцях
Центр психічного здоров'я на базі Запорізького військового госпіталю	Медична реабілітація	Психологічна підтримка, лікування ПТСР	Високий рівень фахівців, але обмежена кількість місць

На сьогодні, у Запорізькій територіальній громаді сформована гібридна система підтримки: присутні як державні, так і неурядові ініціативи. Аналіз існуючих громадських ініціатив у м. Запоріжжя щодо роботи з військовими ветеранами представлений в табл. 2.4. Зростає інтерес до цифрових сервісів (наприклад, «Ветеран», телеграм-боти для консультацій). Ці інструменти дозволяють оперативно реагувати на запити ветеранів, підвищують доступність інформації та сприяють інклюзивному підходу до соціальної роботи. Завдяки співпраці органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань і волонтерських ініціатив формується мережа допомоги, яка охоплює правовий супровід, психологічну реабілітацію, профорієнтацію та соціальну адаптацію. Особливої ваги набуває мультидисциплінарний підхід, за якого ветерани отримують комплексну підтримку через взаємодію соціальних працівників, психологів, юристів, медиків.

Таблиця 2.4

Аналіз існуючих громадських ініціатив у м. Запоріжжя щодо роботи з
військовими ветеранами

Назва організації	Основні напрями діяльності	Приклади реалізованих ініціатив	Оцінка ефективності
ГО «Запорізьке об'єднання ветеранів АТО»	Адвокація прав ветеранів, спільнота підтримки	Відстоювання прав ветеранів у судах, ветеранські зустрічі	Активна участь, довіра серед ветеранів
Фонд «Повернись живим» (місцеве представництво)	Психосоціальна підтримка, навчання, спорядження	Програми з ПТСР, лекції, групи підтримки	Висока якість програм, регулярне фінансування
ГО «Справжні»	Підтримка ветеранів через спорт і культуру	Ветеранські турніри, заходи з адаптації через творчість	Потужний вплив на психоемоційний стан ветеранів
Центр «Ветеранський простір» (Запоріжжя)	Комплексна підтримка, спілкування, ресоціалізація	Тренінги, юридичні консультації, відкритий простір	Ініціатива створена ветеранами, ефективна і гнучка

У місті Запоріжжя є активні ветеранські спільноти, які працюють на горизонтальному рівні підтримки.

Загальний соціологічний та документальний аналіз показує, що соціальна робота з демобілізованими здійснюється через поєднання державних програм, громадських ініціатив та волонтерських рухів. Основними напрямками є психологічна підтримка, соціальна адаптація, професійне навчання та працевлаштування.

Документальний аналіз нормативних актів, програм і звітів засвідчив, що соціальна робота з демобілізованими військовослужбовцями у м. Запоріжжі здійснюється на основі державних програм, місцевих ініціатив та активної участі громадських організацій (табл. 2.5). Основна мета цих заходів – забезпечити соціальну адаптацію, психологічну підтримку, матеріальне забезпечення та сприяння працевлаштуванню ветеранів.

Таблиця 2.5

Основні державні програми, громадські ініціативи та волонтерські рухи, що надають соціальну допомогу демобілізованим військовослужбовцям у м. Запоріжжя

Категорія	Назва ініціативи / програми	Основні напрямки допомоги	Організатори / виконавці	Особливості та коментарі
Державні програми	Програма соціальної підтримки ветеранів	Фінансова допомога, медичне забезпечення, психологічна підтримка	Запорізьке міське управління соцзахисту	Офіційна державна підтримка, регулярні виплати
	Програма професійної перепідготовки	Курси підвищення кваліфікації, працевлаштування	Центри зайнятості Запоріжжя	Спеціалізовані курси для ветеранів, сприяння в працевлаштуванні
	Програма забезпечення житлом	Надання пільгових кредитів, черга на житло	Житлові управління Запоріжжя	Черговість, індивідуальні умови
Громадські ініціативи	Запорізький ветеранський рух	Психологічна підтримка, культурні заходи, реабілітація	ГО «Запорізькі ветерани»	Активна участь ветеранів у соціальних проектах
	Центр адаптації демобілізованих	Юридична допомога, консультації, соціальні тренінги	Місцеві НГО	Підтримка у вирішенні правових та соціальних питань
Волонтерські рухи	Волонтерський штаб «Підтримка воїнів Запоріжжя»	Збір коштів, гуманітарна допомога, реабілітація	Добровольчі волонтерські групи	Оперативна допомога, підтримка в кризових ситуаціях
	Молодіжна волонтерська організація «Сила»	Психосоціальна підтримка, соціальні проекти	Студентські та молодіжні організації	Залучення молоді до волонтерства, інтеграція ветеранів

Аналіз офіційних документів показав, що у місті діють кілька ключових програм соціального захисту ветеранів, зокрема:

1. Програма соціального захисту ветеранів війни, що включає медичне обслуговування, пільги та компенсації.

2. Програма професійної перепідготовки та працевлаштування демобілізованих, яка реалізується через центри зайнятості та навчальні заклади.

3. Житлові програми, спрямовані на забезпечення ветеранів доступним житлом.

Документи підтверджують, що громадські організації у Запоріжжі відіграють важливу роль у соціальній підтримці демобілізованих. Вони забезпечують: психологічну допомогу через консультації та тренінги; юридичну підтримку у питаннях соціальних гарантій; організацію культурно-освітніх заходів для реінтеграції ветеранів у суспільство.

Волонтерські рухи активно залучені у збір гуманітарної допомоги, організацію дозвілля та підтримку в кризових ситуаціях.

Незважаючи на наявність як державних, так і громадських ініціатив, соціальна підтримка демобілізованих військовослужбовців у Запоріжжі потребує більшої систематизації, координації та міжвідомчої взаємодії. Особливо актуально створити єдину інтегровану платформу, яка об'єднує інформацію, послуги, кейс-менеджмент та ветеранські спільноти.

Недоліками діючої системи соціальної підтримки військових ветеранів є: фрагментарність допомоги: відсутній єдиний координаційний центр або «єдине вікно»; нерівний доступ до послуг: залежить від району, інформованості, особистих зв'язків; обмежена увага до членів родин військовослужбовців; дефіцит спеціалізованих психологів і соціальних працівників, які пройшли підготовку саме для роботи з ветеранами.

Документальний аналіз виявив такі основні проблеми:

1. Недостатнє фінансування програм, що призводить до обмеженості їх масштабів і якості.

2. Відсутність координації між різними організаціями і установами, що працюють з ветеранами.

3. Низька поінформованість демобілізованих про доступні соціальні послуги.

4. Недостатня кількість фахівців із соціальної роботи, що спеціалізуються на роботі з учасниками бойових дій.

Дослідження засвідчує, що одним із ключових викликів є недостатня координація між різними соціальними службами та нестача спеціалізованих фахівців, що ускладнює комплексний підхід до вирішення проблем демобілізованих. За словами респондентів – соціальних працівників і самих учасників бойових дій, існує потреба у гнучких індивідуальних програмах, які враховують як фізичні, так і психологічні особливості.

Нами було опитано 50 демобілізованих учасників бойових дій, переважно чоловіки (88 %), з домінуванням вікової групи 31-40 років (48 %). Більшість респондентів одружені (64 %). Після демобілізації менше половини (42 %) працевлаштовані, значна частина (36 %) тимчасово безробітні, а 22 % проходять перекваліфікацію або навчаються.

Таблиця 2.6

Проблеми учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані
(респондент міг обрати кілька варіантів)

Проблема	Кількість виборів	Відсоток (%) від загальної вибірки
Психологічні труднощі (стрес, ПТСР)	35	70
Труднощі з працевлаштуванням	28	56
Матеріальні труднощі	25	50
Проблеми в сім'ї або соціальній адаптації	20	40
Недостатній доступ до медичної допомоги	18	36
Відчуття ізоляції, відторгнення	15	30
Відсутність юридичної допомоги	10	20
Інше	3	6

Переважає більшість учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані зіткнулась із психологічними труднощами (70 %) та проблемами з працевлаштуванням (56 %).

Важливими також є матеріальні труднощі (50 %) і проблеми сімейної та соціальної адаптації (40 %). Ізоляція та недоступність медичної чи юридичної допомоги менш поширені, але все ж суттєві (рис. 2.1).

За словами респондентів, найпоширеніші проблеми і потреби після демобілізації були пов'язані з психологічним і фізичним станом, соціальною адаптацією та бюрократичними перепонами.

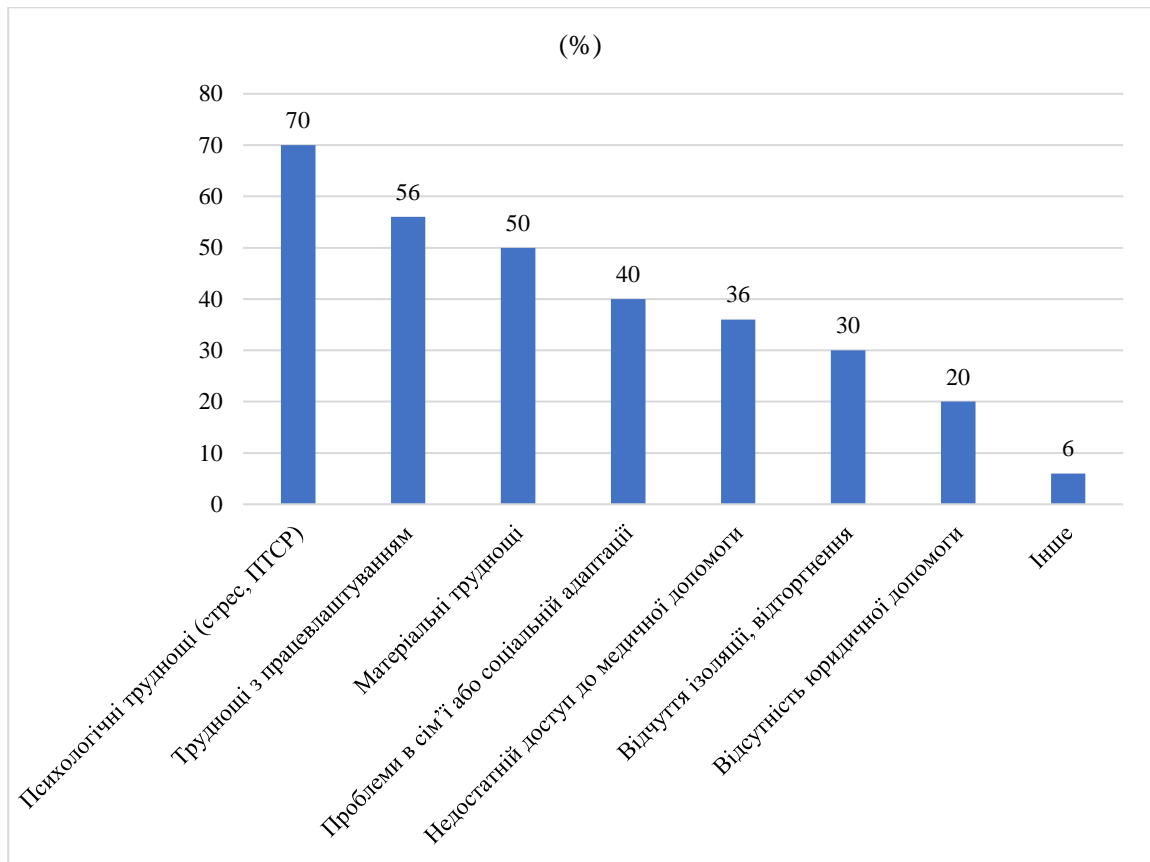

Рис. 2.1. Проблеми учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані

Результати аналізу показали, що найбільш типові відповіді щодо проблем після демобілізації групуються так:

Психологічні наслідки війни (ПТСР, тривога, депресія, емоційне вигорання). Багато респондентів відзначили виражені посттравматичні та емоційні розлади, що потребують спеціалізованої підтримки. Цей досвід узгоджується з попередніми дослідженнями: наприклад, вважається, що головною проблемою демобілізованих є поява ПТСР після бойових дій

Ветерани скаржаться на порушення сну, нав'язливі спогади боїв, підвищену тривожність і спалахи агресії. У багатьох випадках це ускладнює взаємодію з близькими та громадою. Як вказують експерти, відсутність

кваліфікованої психологічної допомоги є гострою перешкодою: у громадах бракує практикуючих психологів, тому попит на підтримку постійно перевищує можливості системи

Значна частина респондентів мала поранення або травми (ампутації, контузії, хронічні болі), що вимагають реабілітації, лікування і протезування. При цьому згадувалися складнощі з доступом до медичних послуг: велике навантаження на військові шпиталі, нестача сучасного обладнання та складність оформлення пільг для лікування бойових ушкоджень. Результати дослідження підтверджують: учасники бойових дій, що були нещодавно демобілізовані потребують санаторно-курортного лікування, заміни протезів в Україні та лікування за кордоном. Респонденти відзначали, що на сьогодні військові лікарі перевантажені (наприклад, один військовий хірург виконує десятки операцій на день, а після демобілізації державні медзаклади не можуть повною мірою забезпечити зростаючі потреби колишніх бійців

Працевлаштування та перекваліфікація. Більшість демобілізованих зіткнулися з труднощами на ринку праці. Навіть ті, хто мав привабливу довоєнну професію, не завжди могли знайти гідну роботу. Жінки-ветеранки підкреслювали упереджене ставлення працівників центрів зайнятості та недостатнє розуміння психоемоційних особливостей ветеранів. Опитані називали неналежні зарплати, відсутність професійних навичок для мирної роботи та брак стартових коштів для власного бізнесу як основні перепони

Частина учасників згадувала про проходження курсів чи навчань, що не завжди давали бажаний результат через розбиті плани і потребу у підтримці з боку держави.

Значна кількість респондентів вказувала на бюрократичні перепони: складності в отриманні статусу УБД, посвідчень учасника бойових дій та відповідних пільг. Надмірна бюрократія та неузгодженість між відомствами часто ускладнюють доступ до допомоги. Деякі ветерани розповідали, що їх направляли з однієї установи в іншу через невідповідність статусу або документів. Результати дослідження свідчать про те, що система соціальної

підтримки ветеранів критично потребує спрощення процедур і кращого інформування громадян про їхні права

Повернення до родини також проходило непросто. Багато учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані зауважили зміни у сприйнятті близьких: нерозуміння побратимами та сусідами мотивації служити, конфлікти із цивільними (особливо родичами), психологічне відчуження. Жінки-ветеранки, зокрема, відзначали низький рівень поваги з боку громади та зневагу до їхнього досвіду війни.

Розрив у комунікації з дружинами/чоловіками є поширеним – дехто навіть згадує, що «багато сімей розвалюються» через нездатність близьких зрозуміти пережите на фронті. У цілому, демобілізовані відчували недостатність соціальної підтримки (у друзів, робочому колективі, суспільстві) та потребу в розумінні свого статусу.

Результати дослідження показали, що соціальна адаптація демобілізованих у Запорізькій громаді є складним процесом, який ускладнюється психологічними, соціальними та економічними проблемами.

Існуючі соціальні програми поки що не повністю задовольняють потреби ветеранів, про що свідчить низький рівень отриманої підтримки.

Таблиця 2.7 узагальнює ключові теми, які звучали в інтерв'ю як типові ситуації адаптації. Колонки «Проблема» і «Опис» відображають найчастіше згадувані сфери викликів, «Згадали (n)» – кількість респондентів, які називали цю проблему (щонайменше один раз).

Результати анкетування та глибинних інтерв'ю з 50 ветеранами свідчать про найпоширеніші труднощі, з якими стикаються колишні військовослужбовці після повернення до мирного життя.

Найчастіше респонденти згадували про психоемоційне виснаження (синдром ПТСР, напруження в сім'ї) та соціальні й побутові бар'єри – труднощі з працевлаштуванням, складність у взаємодії з органами влади. Хоча меншою мірою згадувались такі питання, як доступність психотерапевтичної допомоги чи реабілітаційних програм, ветерани неодноразово підкреслювали

значення ініціатив взаємодопомоги – груп підтримки, волонтерських об'єднань і родинних спільнот.

Таблиця 2.7

Основні проблеми адаптації учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані

Основна проблема адаптації	Опис	Згадали (n)
Психологічний стан і емоції	Посттравматичні симптоми (ПТСР, напади тривоги), депресія, емоційне виснаження; конфлікти у сім'ї та труднощі у спілкуванні через пережитий стрес	40 (80 %)
Здоров'я та реабілітація	Фізичні травми та поранення (інвалідизація, біль, контузії); необхідність протезування, реабілітаційних процедур, доступ до санаторного лікування	30 (60 %)
Працевлаштування та фінансова	Проблеми з пошуком роботи або навчанням, низькі доходи, брак державної підтримки у перекваліфікації; небажання роботодавців приймати ветеранів із причини психологічного стану	35 (70 %)
Бюрократичні труднощі	Складне оформлення соціальних гарантій: довге очікування в установах, невизначеність з пільгами, корупційні ризики; відсутність уніфікованих процедур	30 (60 %)
Соціальна адаптація	Стигматизація та нерозуміння з боку суспільства, невизнання вкладу ветеранів, критика участі у боях; порушені сімейні ролі, розриви у стосунках через незнання родичами фронтового досвіду.	30 (60 %)

За допомогою Кейс-метода нами було розібрано типові ситуації адаптації учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані (табл. 2.8). Типові ситуації адаптації демонструють, що соціальна адаптація демобілізованих військових є багатовимірним процесом, що включає вирішення психологічних, соціальних, економічних та бюрократичних проблем.

Позитивним чинником є залучення до громадських ініціатив, що допомагає зменшити відчуття ізоляції та підвищити рівень адаптації.

Таблиця 2.8

Аналіз типових ситуацій адаптації учасників бойових дій, що були
нещодавно демобілізовані

Типова ситуація адаптації	Опис ситуації	Часті теми у висловлюваннях	Вплив на процес адаптації
Пошук роботи	Військові стикаються з необхідністю швидко знайти роботу, часто без відповідної кваліфікації	Труднощі з працевлаштуванням, низька мотивація	Впливає на фінансову стабільність і самооцінку
Психологічна реабілітація	Відсутність або недостатня кількість психологічної підтримки, страхи, тривога	ПТСР, депресія, відчуття ізоляції	Визначає рівень психічного здоров'я і здатність адаптуватися
Відновлення сімейних стосунків	Конфлікти та непорозуміння в сім'ї через зміни після служби	Потрібна підтримка сім'ї, емоційні бар'єри	Впливає на соціальну стабільність і емоційний комфорт
Інтеграція в громадське життя	Залучення до волонтерства, ветеранських організацій	Пошук підтримки, бажання бути корисним	Позитивно впливає на почуття причетності і самореалізацію
Вирішення бюрократичних питань	Складнощі з оформленням документів, отриманням пільг	Затримки, непорозуміння, низька інформованість	Створює додатковий стрес і перешкоди

Кейс 1. «Поранений з досвідом війни»: 38-річний учасник бойових дій повернувся додому після важкого поранення – втрата кінцівки. Оформлення інвалідності перетворилося для нього на багаторічний, виснажливий процес. Регулярні повторні огляди медико-соціальних комісій викликали почуття приниження. Попри гостру потребу в протезуванні, він зіштовхнувся з недостатнім забезпеченням у межах державних програм, тому змушений був звертатися до іноземних фондів. Чоловік відчував сильну психологічну виснаженість, соціальну ізоляцію, брак повноцінного життя. Родина намагалася підтримувати, але бойовий досвід залишився особистою травмою. Ветеран не працює, живе на пенсію за інвалідністю. Хоча позитивно оцінює

допомогу ветеранських об'єднань (медичні консультації, контакти), він наголошує на відсутності державної підтримки у сфері соціального супроводу людей з інвалідністю. Цей випадок демонструє критичну потребу в системному супроводі — медичному, психологічному та правовому.

Кейс 2. «Повернення без ран, але з болем всередині»: 29-річний військовий повернувся додому без фізичних травм, проте пережив сильний внутрішній стрес. Після демобілізації у стосунках з дружиною почалися конфлікти, викликані нічними кошмарами, емоційною нестабільністю. Хоча він мав диплом інженера, йому важко вдалося повернення до цивільної професії – через проблеми з концентрацією та постійні спогади про війну. Чоловік розповідав, що почувався «застряглим у бойовому режимі», тому мирне життя сприймалося як неприродне. Через ізоляцію від кола друзів і колег він звернувся до онлайн-платформ із самопомоги. Психологічну допомогу в громаді оцінював як недоступну або формальну. Основною проблемою називав емоційну байдужість оточення до його досвіду війни. Цей приклад вказує на глибину посттравматичних наслідків, що не обов'язково супроводжуються фізичними пораненнями, та необхідність ширшого залучення психологічних ресурсів.

Кейс 3. «Жінка-ветеранка та громадська активістка»: 35-річна жінка, яка проходила службу в добровольчому формуванні, після демобілізації активно включилася у громадську діяльність. Одразу стикнулася із упередженням та бюрократичними перешкодами – оформлення статусу УБД затягнулося, а чиновники сумнівалися в її бойовій участі. Попри це, вона зуміла згуртувати навколо себе інших ветеранів, організовувала психологічні зустрічі та курси з особистісного розвитку. Зараз вона виконує роль комунікатора між громадськими ініціативами та державними органами, але відчуває дефіцит сервісів, чутливих до потреб жінок-ветеранок. Цей приклад засвідчує, що активна позиція може стати ресурсом адаптації, проте вимагає підтримки гендерно чутливих підходів, розширення можливостей реалізації ветеранів – зокрема у сфері підприємництва, освіти, лідерства.

Аналіз наведених прикладів дозволяє сформулювати кілька узагальнених висновків: переважна більшість ветеранів вказує на необхідність комплексного підходу: медичного, психологічного та соціального. Низький рівень задоволеності соціальними послугами у громадах пояснюється не лише обсягами допомоги, а й її фрагментарністю та складністю доступу. Потреба в спрощенні процедур оформлення статусів, пільг, доступу до курсів перекваліфікації – постійно озвучувана проблема.

Учасники бойових дій, що були нещодавно демобілізовані прагнуть бути активними членами громади, але потребують для цього відповідних умов, інфраструктури та підтримки – особливо у форматі «ветеранських просторів».

Загалом, навіть у випадках, коли фізичне здоров'я не зазнало значних ушкоджень, демобілізовані військові часто потребують емоційної стабілізації, безперервного супроводу та визнання суспільством їхнього досвіду. Лише через міжсекторальну співпрацю (медицина – психологія – соціальна сфера – громада) можлива успішна реінтеграція військових до мирного життя.

Необхідна учасникам бойових дій, що були нещодавно демобілізовані допомога наведена в табл.2.9.

Таблиця 2.9

Необхідна допомога учасникам бойових дій, що були нещодавно
демобілізовані

Види допомоги	Кількість виборів	Відсоток (%) від загальної вибірки
Психологічна підтримка	38	76
Курси перекваліфікації	30	60
Допомога з працевлаштуванням	28	56
Соціальне житло	18	36
Юридична підтримка	15	30
Медичне обслуговування	14	28
Групи взаємопідтримки	12	24
Інше	3	6

Найактуальнішою допомогою вважають психологічну підтримку (76 %), курси перекваліфікації (60 %) та допомогу з працевлаштуванням (56 %).

Значна частина потребує соціального житла, юридичної і медичної допомоги (рис. 2.2).

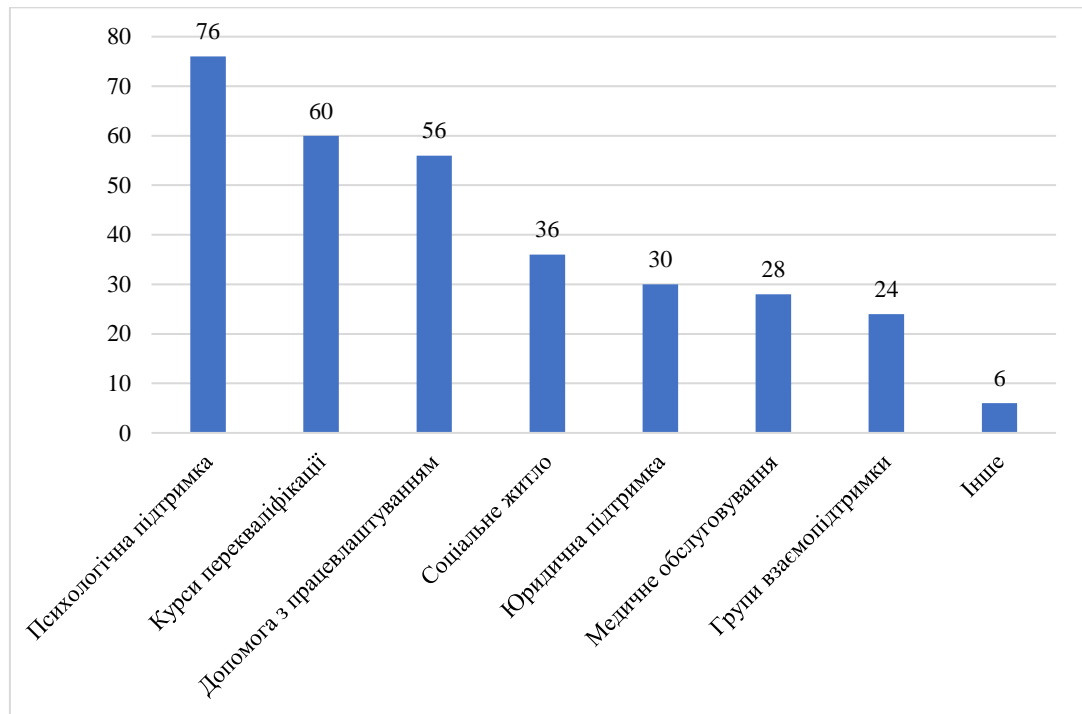

Рис. 2.2 Необхідна допомога учасникам бойових дій, що були нещодавно демобілізовані

Ступінь обізнаності респондентів про програми підтримки в громаді наведена в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Обізнаність про програми підтримки в громаді

Відповідь	Кількість осіб	Відсоток (%)
Так, знаю і користуюсь	10	20
Так, знаю, але не користувався	15	30
Ні, не знаю	25	50

Результати анкетування показали, що тільки 20% учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані знають і користуються програмами підтримки, половина не обізнані про них, що свідчить про необхідність активнішої інформаційної роботи.

Таблиця 2.11

Намір учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані брати участь у громадському житті

Відповідь	Кількість осіб	Відсоток (%)
Так	18	36
Ні	12	24
Можливо, пізніше	20	40

Понад третина учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані (36 %) готові долучатися до волонтерства або ветеранських ініціатив, ще 40 % розглядають таку можливість у майбутньому.

Оцінка рівня підтримки від громади після повернення представлена в табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Оцінка рівня підтримки від громади після повернення з зони бойових дій

Рівень підтримки	Кількість осіб	Відсоток (%)
1 (зовсім не отримав)	15	30
2	10	20
3	12	24
4	8	16
5 (повна підтримка)	5	10

Понад половина учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані оцінили підтримку від громади на низькому рівні (1-2 бали – 50 %). Лише 10 % відчували повну підтримку.

Опитані ветерани в цілому були стримано критичними щодо діяльності місцевих соціальних служб та ініціатив. Зокрема, понад половина респондентів оцінили рівень задоволення своїх потреб дуже низько, що узгоджується з результатами інших досліджень: так, у 2024 році близько 53% ветеранів оцінили отриману психологічну підтримку як «незадовільну». Наш аналіз показав подібну тенденцію. Багато хто з учасників бойових дій, що були нещодавно демобілізовані нарікав на формальний характер допомоги та відсутність індивідуального підходу з боку соціальних працівників. В анкеті та проведених нами фокус-групах ветерани прямо висловлювали

незадоволення якістю наданих послуг і називали відсутність кваліфікованих фахівців серед цивільних лікарів та соціальних працівників (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Оцінка рівня задоволеності соціальною роботою в громаді

Рівень задоволеності соціальною роботою	Кількість респондентів	Частка (%)
Дуже задоволені (5)	2	4 %
Задоволені (4)	5	10 %
Нейтрально (3)	9	18 %
Незадоволені (2)	12	24 %
Дуже незадоволені (1)	22	44 %

Як видно з таблиці 2.11, переважна частина ветеранів (близько 68 %) оцінила соціальну підтримку громади на найнижчих рівнях (1-2 бали). Лише незначна частина (14 %) відзначила її як задовільну (4-5 балів). Це свідчить про наявність дисбалансу між потребами демобілізованих і можливостями місцевих сервісів. Наприклад, отримання юридичної чи психологічної допомоги отримало низькі оцінки від більшості опитаних.

Таблиця 2.14

Аналіз стану соціальної роботи з демобілізованими військовими в громаді за категоріями

Категорія	Типові відповіді військових	Частота згадок	Оцінка (позитивна/негативна)
Інформованість про програми	Багато не знали про державні чи місцеві програми	Висока	Негативна
Доступність послуг	Соціальні служби важко знайти або отримати послуги	Середня	Негативна
Якість підтримки	Отримували формальну підтримку, але бракувало індивідуального підходу	Висока	Негативна
Психологічна допомога	Психологічну підтримку отримували рідко	Висока	Негативна
Роль громадських організацій	Громадські ініціативи цінуються і є ефективними	Середня	Позитивна
Волонтерська допомога	Волонтери забезпечували важливу підтримку у перші місяці	Висока	Позитивна

Результати аналізу показали, що демобілізовані військові часто не мають достатньої інформації про соціальні послуги і стикаються з бюрократичними

бар'єрами при їх отриманні. Соціальна робота в громаді існує, але має низький рівень індивідуалізації та психологічної підтримки. Натомість, громадські організації і волонтерські рухи є важливим ресурсом для підтримки ветеранів.

2.3. Пропозиції щодо удосконалення соціальної роботи з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані в територіальній громаді

В сучасному суспільстві, яке переживає наслідки військових конфліктів, особливо важливим є питання соціальної адаптації учасників бойових дій. Демобілізовані військовослужбовці часто стикаються з численними викликами, такими як психологічні травми, труднощі у пошуку роботи, соціальна ізоляція та проблеми інтеграції в цивільне життя. Тому удосконалення соціальної роботи з цими людьми стає актуальною задачею для кожної громади.

Одним із ключових аспектів соціальної роботи є надання психологічної підтримки. Багато демобілізованих бійців страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та інших психічних розладів. Важливо створити в громадах доступні центри психологічної допомоги, де фахівці можуть надати професійну підтримку. Такі центри можуть організовувати групи підтримки, де учасники можуть ділитися своїм досвідом і отримувати емоційний підкріплення.

Наступним важливим напрямком є професійна орієнтація та навчання. Багато демобілізованих бійців потребують допомоги у знаходженні нової роботи або перекваліфікації. Громади можуть створювати програми, які надають можливості для навчання новим професіям або вдосконалення вже наявних навичок. Співпраця з місцевими підприємствами може сприяти створенню робочих місць для ветеранів, що допоможе їм швидше інтегруватися в цивільне життя.

Соціальна інтеграція є ще одним важливим аспектом. Демобілізовані бійці часто відчують себе ізольованими від суспільства. Громади повинні

активно залучати їх до різних соціальних ініціатив, волонтерських програм та культурних заходів. Це допоможе не лише розширити коло спілкування, але й відновити відчуття приналежності до спільноти.

Не менш важливим є забезпечення правової підтримки для демобілізованих бійців. Вони можуть стикатися з різними юридичними питаннями, такими як отримання пільг, соціальних виплат або вирішення земельних питань. Громадські організації та юридичні клініки можуть надати необхідну допомогу, що дозволить ветеранам зосередитися на інтеграції в цивільне життя, а не на правових проблемах.

Удосконалення соціальної роботи з учасниками бойових дій, що були нещодавно демобілізовані, є складним, але надзвичайно важливим завданням для кожної громади. Це вимагає комплексного підходу, який включає психологічну підтримку, професійну орієнтацію, соціальну інтеграцію та правову допомогу. Лише спільними зусиллями ми зможемо забезпечити гідне повернення наших героїв до мирного життя і створити умови для їхньої успішної адаптації в суспільстві.

На основанні проведеного дослідження, нами було розроблено пропозиції щодо удосконалення соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями:

1. Впровадження комплексної системи соціального супроводу. Доцільно створити ефективну модель соціального супроводу демобілізованих, яка включає супровід фахівців різних профілів – соціальних працівників, психологів, юристів, кар'єрних консультантів. Така міждисциплінарна команда зможе системно вирішувати проблеми адаптації, зокрема у сфері працевлаштування, правового захисту та психічного здоров'я.

2. Розвиток програм психологічної реабілітації. Необхідно розширити мережу центрів психологічної підтримки ветеранів, де надаються як індивідуальні, так і групові форми психотерапії (зокрема, когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, психодрама, тілесно-орієнтована терапія). Варто впроваджувати програми, орієнтовані на посттравматичне зростання.

3. Залучення демобілізованих до соціально корисної діяльності. Важливо створити умови для включення колишніх військовослужбовців у волонтерські проекти, громадські ініціативи, просвітницькі кампанії. Це сприятиме їхній соціальній інтеграції та формуванню відчуття значущості у мирному житті.

4. Освітні та професійні програми з урахуванням бойового досвіду. Розробити спеціальні освітні курси, які враховують попередній досвід військової служби та дозволяють трансформувати його у мирні професії. Це можуть бути програми з кризового управління, безпеки, охорони, управління ризиками, ІТ-сфери.

5. Цифровізація соціальних послуг для ветеранів. Важливо створити єдиний цифровий портал з доступом до всієї необхідної інформації: пільги, вакансії, курси, медичні та психологічні послуги. Це дозволить мінімізувати бюрократію та підвищить рівень обізнаності демобілізованих щодо доступних ресурсів.

6. Розвиток сімейного консультування. З огляду на те, що адаптація до мирного життя стосується не лише самого військовослужбовця, а й його родини, слід розширити практику сімейного консультування. Це допоможе уникнути конфліктів у родині, полегшить відновлення емоційних зв'язків та сприятиме стабільності домашнього середовища.

7. Підвищення фахової підготовки соціальних працівників. Доцільно впровадити спеціалізовані навчальні програми для соціальних працівників, які будуть працювати з ветеранами. Знання з військової психології, кризової інтервенції та роботи з ПТСР мають стати обов'язковими складовими підготовки.

8. Проведення інформаційних кампаній проти стигматизації. Важливо боротися зі стереотипами щодо демобілізованих, які нерідко заважають їхній адаптації. Для цього потрібні системні медіакампанії, спрямовані на формування позитивного іміджу ветерана як сильного, відповідального та корисного члена суспільства.

Таблиця 2.15

Очікувана ефективність реалізації пропозицій

№	Пропозиція	Очікуваний результат	Рівень очікуваної ефективності
1	Комплексна система соціального супроводу	Цілісна підтримка на всіх етапах адаптації	Високий
2	Програми психологічної реабілітації	Зменшення проявів ПТСР, стресу, ізоляції	Високий
3	Залучення до громадської діяльності	Формування почуття значущості, активна інтеграція	Середній–високий
4	Освітні й професійні програми	Підвищення рівня працевлаштованості	Високий
5	Цифровізація послуг	Зменшення бар'єрів доступу, економія часу	Високий
6	Сімейне консультування	Покращення родинних стосунків, зниження рівня конфліктів	Середній
7	Підготовка фахівців	Професійне зростання соціальних працівників, краща якість послуг	Високий
8	Антистигматизаційні кампанії	Покращення громадської думки, соціальна підтримка	Середній

Результати аналізу потреб демобілізованих військовослужбовців свідчать про наявність системних проблем, що гальмують їхню повноцінну адаптацію до мирного життя: психологічні труднощі, низький рівень поінформованості про програми підтримки, обмежений доступ до професійної перекваліфікації, відсутність якісного соціального супроводу. Запропоновані заходи мають на меті не лише подолання поточних викликів, а й формування сталої моделі ветеранської підтримки, яка враховує індивідуальні та соціокультурні аспекти адаптації.

Комплексний підхід, що поєднує психологічну реабілітацію, професійну інтеграцію, правову допомогу, сімейну підтримку та активне залучення самих ветеранів до громадського життя, є ключовим фактором підвищення ефективності соціальної роботи.

Очікувана ефективність запропонованих змін полягає у значному підвищенні рівня адаптації демобілізованих військовослужбовців, що, у свою чергу, зменшить соціальну напругу, сприятиме активному залученню

ветеранів до життя громади та формуванню цілісної моделі ветеранської політики в Україні. Успішна реалізація цих заходів потребує координації зусиль державних структур, громадського сектору, міжнародних партнерів і самих ветеранів.

Висновки до другого розділу

Загальний соціологічний та документальний аналіз показує, що соціальна робота з демобілізованими здійснюється через поєднання державних програм, громадських ініціатив та волонтерських рухів. Основними напрямками є психологічна підтримка, соціальна адаптація, професійне навчання та працевлаштування.

Дослідження показало, що соціальна робота з учасниками бойових дій, що були демобілізовані в Запорізької громаді існує, але має низький рівень індивідуалізації та психологічної підтримки. Натомість, громадські організації і волонтерські рухи є важливим ресурсом для підтримки ветеранів. Соціологічний аналіз виявляє високий рівень довіри демобілізованих до громадських організацій, які часто виступають більш ефективними посередниками у наданні допомоги, ніж формальні державні структури. Позитивним аспектом є розвиток ініціатив із залучення ветеранів до волонтерської діяльності, що сприяє їх соціальній інтеграції та підтримці психологічного здоров'я.

Результати аналізу проблем та потреб демобілізованих військовослужбовців свідчать про наявність системних проблем, що гальмують їхню повноцінну адаптацію до мирного життя: психологічні труднощі, низький рівень поінформованості про програми підтримки, обмежений доступ до професійної перекваліфікації, відсутність якісного соціального супроводу. Результати аналізу показали, що демобілізовані військові часто не мають достатньої інформації про соціальні послуги і стикаються з бюрократичними бар'єрами при їх отриманні.

Соціологічний аналіз підтверджує, що ефективність соціальної роботи з демобілізованими учасниками бойових дій значною мірою залежить від міжвідомчої співпраці, залучення громадських ініціатив і системного підходу, який має враховувати індивідуальні потреби кожного ветерана.

На основі виявлених даних рекомендується: підвищити рівень координації між державними структурами, громадськими організаціями та волонтерськими рухами; збільшити фінансування програм соціальної підтримки; розробити інформаційні кампанії для підвищення обізнаності ветеранів про доступні послуги; запровадити навчальні програми для підготовки спеціалістів з соціальної роботи, орієнтованих на специфіку роботи з демобілізованими військовослужбовцями. Важливим інструментом є моніторинг стану здоров'я та соціально-економічного становища демобілізованих, який дозволяє своєчасно виявляти проблемні моменти та коригувати напрямки соціальної роботи.

Запропоновані заходи мають на меті не лише подолання поточних викликів, а й формування сталої моделі ветеранської підтримки, яка враховує індивідуальні та соціокультурні аспекти адаптації.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних підходів до соціальної роботи з демобілізованими військовослужбовцями засвідчив багатогранність наукових позицій щодо розв'язання соціальних проблем ветеранів. Системний підхід дозволяє розглядати демобілізованого військового як частину соціальної структури, що потребує інтеграції у мирне середовище через залучення усіх рівнів соціальної підтримки. Біопсихосоціальний підхід акцентує на потребі одночасного врахування фізичного, психічного та соціального благополуччя ветеранів. Ресурсно-орієнтований підхід відкриває нові можливості для мобілізації внутрішніх та зовнішніх ресурсів особистості ветерана з метою подолання постстресових станів та адаптації. Наукові дослідження підтверджують ефективність інтегративних моделей підтримки, орієнтованих на особистість, родину та громаду.

Громада виступає ключовим агентом у процесі соціального повернення демобілізованих військових. Саме на рівні громади забезпечується безпосередній доступ до соціальних послуг, психологічної підтримки, працевлаштування та участі у громадському житті. Аналіз наукових праць засвідчив, що успішна інтеграція ветеранів до громади залежить від активності органів місцевого самоврядування, центрів соціальних служб, громадських і волонтерських ініціатив. Створення інклюзивного, безпечного середовища, що визнає досвід ветеранів і сприяє їхній участі у житті громади, є основною умовою ефективної ресоціалізації.

Передовий зарубіжний досвід (США, Канада, Ізраїль) доводить, що ефективна соціальна робота з демобілізованими військовими має базуватись на комплексному підході, що включає індивідуалізовану підтримку, міжсекторальне партнерство та мультидисциплінарні команди. Зокрема, значна увага приділяється програмам ментального здоров'я, профорієнтації, реабілітації, роботі з родинами ветеранів. Вітчизняний досвід ще формується,

однак уже існують позитивні приклади місцевих ініціатив, які об'єднують зусилля державних органів, громадських організацій та самих ветеранів. Важливою умовою подальшого розвитку соціальної роботи в Україні є адаптація кращих зарубіжних практик з урахуванням національного контексту.

Загальний соціологічний та документальний аналіз показує, що соціальна робота з демобілізованими здійснюється через поєднання державних програм, громадських ініціатив та волонтерських рухів. Основними напрямками є психологічна підтримка, соціальна адаптація, професійне навчання та працевлаштування.

Дослідження показало, що соціальна робота з учасниками бойових дій, що були демобілізовані в Запорізькій громаді існує, але має низький рівень індивідуалізації та психологічної підтримки. Натомість, громадські організації і волонтерські рухи є важливим ресурсом для підтримки ветеранів. Соціологічний аналіз виявляє високий рівень довіри демобілізованих до громадських організацій, які часто виступають більш ефективними посередниками у наданні допомоги, ніж формальні державні структури. Позитивним аспектом є розвиток ініціатив із залучення ветеранів до волонтерської діяльності, що сприяє їх соціальній інтеграції та підтримці психологічного здоров'я.

Результати аналізу проблем та потреб демобілізованих військовослужбовців свідчать про наявність системних проблем, що гальмують їхню повноцінну адаптацію до мирного життя: психологічні труднощі, низький рівень поінформованості про програми підтримки, обмежений доступ до професійної перекваліфікації, відсутність якісного соціального супроводу. Результати аналізу показали, що демобілізовані військові часто не мають достатньої інформації про соціальні послуги і стикаються з бюрократичними бар'єрами при їх отриманні.

Соціологічний аналіз підтверджує, що ефективність соціальної роботи з демобілізованими учасниками бойових дій значною мірою залежить від

міжвідомчої співпраці, залучення громадських ініціатив і системного підходу, який має враховувати індивідуальні потреби кожного ветерана.

На основі виявлених даних рекомендується: підвищити рівень координації між державними структурами, громадськими організаціями та волонтерськими рухами; збільшити фінансування програм соціальної підтримки; розробити інформаційні кампанії для підвищення обізнаності ветеранів про доступні послуги; запровадити навчальні програми для підготовки спеціалістів з соціальної роботи, орієнтованих на специфіку роботи з демобілізованими військовослужбовцями. Важливим інструментом є моніторинг стану здоров'я та соціально-економічного становища демобілізованих, який дозволяє своєчасно виявляти проблемні моменти та коригувати напрямки соціальної роботи.

Запропоновані заходи мають на меті не лише подолання поточних викликів, а й формування сталої моделі ветеранської підтримки, яка враховує індивідуальні та соціокультурні аспекти адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безверха С. В. Реінтеграція ветеранів у громадах : практичний вимір. *Соціальна робота і політика*. 2022. № 2. С. 85-92.
2. Безверха С. В. Ресурсний підхід у соціальній роботі: теоретико-методологічний аналіз. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Психологія і соціальна робота*. 2020. Вип. 19. С. 43-48.
3. Безверха С. В. Система соціальної підтримки демобілізованих військовослужбовців в Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія : Соціальна робота*. 2021. № 2. С. 34-39.
4. Безверха С. В. Теоретико-практичні засади підтримки ветеранів. *Психологія і суспільство*. 2021. № 3. С. 87-94.
5. Безверха С. В. Теорія і методика соціальної роботи. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 296 с.
6. Берталанфі Л. Теорія систем. Пер. з англ. Київ : Основи, 2002. 271 с.
7. Гордєєва Т., Лазарєва А. Соціальна робота в громадах з демобілізованими учасниками бойових дій. *Грані*. 2023. № 5. С. 15-21.
8. Гуренко С. В. Громада як середовище соціальної адаптації ветеранів війни. *Соціальна робота і сучасність*. 2022. № 4. С. 18-22.
9. Дєдкова М. В. Ресурсний підхід у соціальній роботі з учасниками АТО/ООС. *Вісник соціальної роботи*. 2022. № 2. С. 23-30.
10. Дєдкова М. В. Ресурсно-орієнтований підхід як стратегія соціальної роботи. *Соціальний педагог : теорія і практика*. 2021. № 3. С. 16-22.
11. Зверєва І. Д. Теорія і практика соціальної роботи. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 368 с.
12. Іванов С. П. Реінтеграція учасників бойових дій в умовах громади : соціальна перспектива. *Науковий вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія : Соціологія*. 2021. № 31. С. 88-94.

13. Ковальова І. П. Гуманістичний потенціал соціальної роботи з військовослужбовцями. *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 5. С. 204-208.
14. Колодій А. І. Психосоціальна адаптація учасників бойових дій до мирного життя. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 144 с.
15. Корж Н. П. Соціальна робота з ветеранами АТО : нові виклики для ОТГ. *Соціальний працівник*. 2023. № 2. С. 14-18.
16. Кравченко С. В. Демобілізація та адаптація учасників бойових дій в Україні: соціальні аспекти. *Український соціум*. 2022. № 4. С. 45-52.
17. Левченко Н. В. Етичні засади соціальної підтримки ветеранів війни. *Соціальна робота і управління*. 2022. № 1. С. 15-21.
18. Лук'янчук І. С. Соціальна робота з учасниками бойових дій на рівні громади. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні наук*. 2021. № 2. С. 45-49.
19. Максимова Л. Ю. Біопсихосоціальний підхід у практиці соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 62. С. 145-149.
20. Максимова Л. Ю. Психосоціальна підтримка демобілізованих військовослужбовців. *Науковий вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*, 2021, № 64. С. 97-104.
21. Мельничук Ю. М. Взаємодія місцевого самоврядування та неурядових організацій у соціальній роботі з ветеранами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. № 1 (44), С. 108-114.
22. Міністерство ветеранів України. Звіт про становище ветеранів в Україні. Київ, 2023. 48 с.
23. Національна служба здоров'я України. ПТСП у військових: рекомендації для фахівців. Київ, 2023. 65 с.
24. Олійник Н. В. Роль волонтерських організацій у підтримці демобілізованих учасників АТО. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика*. 2022. № 3. С. 90-95.
25. Палій І. Соціальна підтримка учасників бойових дій : сучасні виклики. *Вісник психології і соціальної роботи*. 2023. № 4. С. 54-60.

26. Папуша І. М. Психосоціальні труднощі ветеранів війни: особливості, виклики, шляхи подолання. *Вісник соціальної роботи*. 2023. № 1. С. 27-33.
27. Савченко Т. В. Моделі соціальної роботи з військовослужбовцями в міжнародному контексті. *Вісник соціальної роботи*. 2021. № 3. С. 24-30.
28. Семигіна Т. В. Соціальна робота з ветеранами війни: сучасні виклики. *Соціальна робота і політика*. 2023. № 2. С. 11-17.
29. Тихончук Ю. Профорієнтація ветеранів як інструмент соціальної адаптації. *Матеріали конференції ПВШАУ*. 2024. № 6. С. 120-123.
30. Тітова О. М. Інтеграція біопсихосоціального підходу у соціальну роботу з ветеранами. *Соціальна робота і соціальна педагогіка*. 2021. № 3(15). С. 67-73.
31. Тітова О. М. Біопсихосоціальний підхід у соціальній роботі з ветеранами: зарубіжний досвід. *Психологія і суспільство*. 2020. № 4. С. 112-119.
32. Тітова О. М. Центри соціальних служб як ключова ланка у підтримці ветеранів. *Соціальний захист*. 2023. № 5. С. 27-32.
33. Український інститут майбутнього. Демобілізація та реінтеграція ветеранів : проблеми та рішення. Київ, 2021. 89 с.
34. Шевченко Н. М. Соціальна підтримка демобілізованих військовослужбовців : досвід громад. *Соціальна робота в Україні*. 2022. № 4. С. 45-52.
35. Шеремет О. І. Роль громади у формуванні безпечного середовища для ветеранів. *Публічне урядування*. 2020. № 3. С. 56-61.
36. Яковенко С. М. Теоретико-методологічні основи соціальної роботи. Київ : Академвидав, 2010. 392 с.
37. Bezverkhyi S. V. International practices of social adaptation of demobilized soldiers. *Social Work and Society*, 2023, № 3. С. 78-85.
38. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development*. Harvard University Press, 1979. 330 p.

39. Cedos. Соціальні послуги для ветеранів у громадах: виклики та потреби. Київ: Cedos, 2023. 38 с.
40. Engel G.L. The need for a new medical model: A challenge for biomedicine // Science. 1977. Vol. 196, № 4286. P. 129-136.
41. Matarasso B. Community and Veteran Reintegration: The Role of Local Agencies. Veterans Affairs Journal, 2017. Vol. 34, № 2. pp. 101-112.
42. Ministry of Defense of Israel. Rehabilitation Department Annual Report, 2022.
43. Ministry of Veterans Affairs of Canada. Transition to Civilian Life: Social Services and Veteran Reintegration. Ottawa, 2020. 112 p.
44. Osipova N., Tymchenko I. Comparative analysis of veteran policies in the USA, Israel and Canada. Journal of Public Administration and Social Sciences, 2022. № 2. С. 105-112.
45. Payne M. Modern Social Work Theory. 4th Edition. London: Palgrave Macmillan, 2014. 400 p.
46. Richmond M. Social Diagnosis. Russell Sage Foundation, 1997. 511 p.
47. Saleebey D. The Strengths Perspective in Social Work Practice. – Boston: Allyn & Bacon, 2006. 368 p.
48. Semigina T. Modern Social Work Practice in Ukraine: From Residual to Holistic Models // European Journal of Social Work. 2017. Vol. 20(5). P. 687-700.
49. U.S. Department of Veterans Affairs. National Center for PTSD Programs Overview, 2023.
50. USAID & UCBI. Assessment of Veteran Reintegration Services in Ukraine. <https://www.usaid.gov>
51. Veterans Affairs Canada. Veterans Well-being Strategy. Government of Canada, 2022.
52. Wounded Warrior Project. Annual Impact Report, 2023.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

«Діагностика проблем та потреб демобілізованих військовослужбовців у громаді»

Шановний респонденте! Просимо Вас відповісти на запитання, які допоможуть визначити актуальні проблеми та потреби демобілізованих військовослужбовців у громаді. Анкетування є анонімним. Отримані результати будуть використані виключно в наукових і соціальних дослідженнях.

1. Загальні відомості:

1.1. Ваша стать:

- чоловіча;
- жіноча.

1.2. Ваш вік:

- до 25 років;
- 26-35 років;
- 36-45 років;
- 46 років і більше.

1.3. Область/населений пункт проживання: _____

1.4. Сімейний стан:

- одружений/одружена;
- неодружений/неодружена;
- розлучений/розлучена;
- вдова/вдівець.

1.5. Маєте дітей?

- так;

– ні.

1.6. Тривалість участі в бойових діях:

- до 6 місяців;
- 6-12 місяців;
- понад 1 рік.

2. Проблеми після демобілізації:

2.1. З якими з наведених проблем Ви зіткнулися після повернення з фронту? (можна обрати декілька варіантів)

- психологічні труднощі (стрес, депресія, ПТСР) ;
- відсутність або труднощі з працевлаштуванням;
- матеріальні труднощі;
- проблеми в сім'ї або соціальній адаптації;
- недостатній доступ до медичної допомоги;
- відчуття ізоляції, відторгнення;
- немає доступу до юридичної допомоги;
- інше: _____

2.2. Оцініть рівень підтримки, який Ви отримали від громади після повернення (1 – зовсім не отримав, 5 – повна підтримка).

3. Потреби та очікування:

3.1. Яку допомогу Ви вважаєте найбільш необхідною на сьогодні? (оберіть до 3 варіантів).

- психологічна підтримка;
- курси перекваліфікації, освіта;
- допомога з працевлаштуванням;
- соціальне житло;
- юридична підтримка;
- медичне обслуговування;
- групи взаємопідтримка;
- інше: _____

3.2. Чи знаєте Ви про існування програм підтримки у Вашій громаді?

- так, знаю і користуюсь;
- так, але не користувався(лась);
- ні, не знаю.

3.3. Як, на Вашу думку, громада могла б ефективніше підтримувати демобілізованих військовослужбовців?

4. Ваша думка:

4.1. Чи плануєте Ви брати участь у громадському житті (волонтерство, ветеранські ініціативи тощо)?

- так;
- ні;
- можливо, пізніше.

4.2. Що для Вас є найважливішим у процесі повернення до мирного життя?

Дякуємо за участь у дослідженні!